

K.K.T.C.

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TUR 413 YENİ TÜRK EDEBİYATI

AYDIN'IN TARİHİ GELİŞİMİ

MEZUNİYET ÇALIŞMASI

AYLİN KOÇ

960155 4/A

DANIŞMAN

DOÇ.DR.BÜLENT YORULMAZ

1999-2000-06-07

LEFKOŞA

İÇİNDEKİLER

SAYFA

AYDIN İLİ'NİN ADININ KAYNAĞI	1
TARİH ÖNCESİ	1
YAZILI TARİH	2

- Karyalılar
- Frigler
- İyınlar
- Lidyahılar
- Persler
- İskender Dönemi

ROMA – BİZANS (DOĞU ROMA)	4
SELÇUKLULAR VE AYDIN	4
BEYLİKLER DÖNEMİ	5

- Aydıoğulları Dönemi
- Mehmet Bey Dönemi
- Umur Bey Dönemi
- Hızır Bey Dönemi

OSMANLI YÖNETİMİ

- Klasik Dönem
- Geçiş Dönemi
- Çağdaş Dönem

TARİHSEL YAPITLAR(ANTİK KENTLER)

- Afrodisyas
- Akaraka
- Alabanda
- Alinda
- Didim
- Magnezya
- Mastavra
- Milet
- Priene
- Alihan Baba Türbesi(Alihan Kümbeti)

EDEBİYATTA AYDIN	13
KURTULUŞ SAVAŞI'NDA AYDIN	14
• Yaran İsyanı	14-15
• Söke'nin işgali	16
• Yunan İşgali Genişliyor	16
• Aydın'ın İşgali	17
• İlk Ulusal Birlik	17
• Malgaç Baskını	18
• Erbeyli Baskını	19
• Tellidede savaşı	20
• Köprübaşı Savaşı	20-21
AYDIN MUHAREBESİ	21-30
• Aydın'ın Yunanlılar Tarafından İkinci Defa İşgali	30-35
• Düşmanın İkinci Taaruzu	35-39
• Yunanlılar'ın Çin'e İstikametine ilerlemeleri ve İtalyanlar'ın Müdahalesi	39-41
• Aydın'ın Doğusunda İlk Milli Cephenin Kuruluşu	41-42
• Umurlu Cephesi	42-43
RAFET PAŞA'NIN AYDIN'A GELİŞİ	44-45
AYDIN'DA ZEYBEKLER	45-46

Bu mezuniyet çalışması bize dört yıl boyunca teknoloji alanında kazandığımız bilgi ve yöntemleri kullanma imkanı sağlamıştır.

Bu çalışmamı kendi bilgi ve becerilerimle yapmaya çalıştım. Çalışmam süresince hiçbir zorlukla karşılaşmadığımı belirtmek isterim.

Bu çalışma benim için öğretmenlik hayatımda ve edebiyat alanında yapmayı düşündüğüm çalışmalarımda bir basamak teşkil edecektir.

Çalışmayı hazırlarken ilimin köklü ve bilinmeyen tarihi yönünü de öğrenmiş oldum. Bunun için bu çalışmayı hazırlamama vesile olan değerli hocam **Doç.Dr. Bülent Yorulmaz**'a teşekkür ederim.

Aylin KOÇ

ÖNSÖZ

Milletlerin olduğu gibi, şehirlerin de kendilerine ait tarihleri vardır.

Aydın, Şanlı İstiklal Savaşı'mızda düşman işgalinde bulunduğu üç yıl içinde durmak ve usanmak bilmeyen gayretle, düşmanla zafere kadar mücadele etmiş, şehitler vermiş kahraman insanların diyarıdır.

Büyük Menderes Nehri vadisinde doğudan batıya uzanan çok verimli topraklar üzerinde bulunan Aydın ilimiz, başta tarım ve turizm olmak üzere ticaret ve sanayi alanlarında çok ileri durumda olup, buna paralel olarak kültür alanında da yurdumuzun önde gelen illeri arasındadır.

Aydın'lılar, vatan ve Cumhuriyete, Büyük Kumandan Atatürk'ün ilkelerine çok sıkı bağı, devir aldığı yüce vatani gelecek nesillere daha iyi devretme yarışında olan çalışkan insanlardır.

Aydın'ın eskiliğı kadar zengin bir tarihi vardır.

Bu çalışmamda şehrin tarihini alarak kronolojiye göre sahiplerini belirttim. Aydın zaman zaman sahibini değıştirdi ve Türkler'in eline geçti.

Aydın'ı, İl'in adının kaynağından anlatmaya başladım.Tarih Öncesi, Yazılı Tarih, Beylikler Dönemi'ni , Osmanlı Yönetimini kısa kısa ele aldım. Çok kısa olmak üzere tarihsel yapıtları ve Aydın'da edebiyatı anlattım.

Kurtuluş Savaşı'nda Aydın, konusunda Yunan işgalinin Aydın tarihinin en kötü günlerini oluşturduğu, genç, ihtiyar herkesin, düşmana karşı koymanın büyük sırlarına nasıl erdiklerini göstermeye çalıştım.

AYDIN İLİ'NİN ADININ KAYNAĞI

Aydın, önceleri Antheia olarak bilinen ve İÖ XIII.yy'da Batı Anadolu kıyılarını istila eden Traklar'ca ele geçirilerek yeniden yapılan, Tralles kenti üzerine kurulmuştur. Tralles kenti üzerine kurulmuştur. Tralles kentinin, Menderes Vadisi'nin verimli toprakları üzerinde oluşu nedeniyle yerleşim ve yaşam düzeyi hızla gelişmiştir. Kent uzun süre ,İyonlar'ın İç Anadolu ve kıyı kentleri arasında bir ticaret merkezi olmuştur. Tralles tarihte, "mamur" , "çiçekli" , "kuvvetli" sıfatları ile anılmıştır.

İÖ 26' da kent, Roma yönetiminde iken büyük bir yer sarsıntısı sonucu toprak altında kalmıştır.Daha sonra İmparator Antronik, kenti yeniden düzenlemiş ve kente Andropolis (Andronik Kenti) adı verilmiştir.

Selçuklu yönetimine geçtikten sonra kentin adının Aydın Güzelhisarı olduğu görülür.XV. ve XVI. yy'lar Osmanlı sayım defterlerinde "Kaza-i Güzel Hisar der Liva-i Aydın" , " Nefs-i Güzelhisar der Liva-i Aydın" ve "Aydın Eli"olarak adlandırılmıştır.

XIX. yy başlarındaki Aydın Eyaleti'nin merkezi olduğu için, sonraları bu kasabaya yalnızca Aydın denilmiştir.

TARİH ÖNCESİ

Batı Anadolu'da yapılan kazılarda şimdiye değin en çok kalkolitik dönemi aydınlatan veriler bulunmuştur.Bu dönemde nüfusun hareketliliği nedeniyle belirli bir kültür yapısının ortaya çıkmadığı görülür.

Aydın'ın iklimi ve verimli toprakları yerleşik yaşama elverişli olduğundan yoğun bir kültür gelişimi görülmüş ve yeni kültür katları geldikçe eskileri kaybolmuştur.

Anadolu'ya ilişkin ilk yazılı bilgileri günümüzü ulaştıran Hitit egemenliğinin başladığı dönemlerde, Hititler'e bağlı kimi toplulukların buraya yerleşmiş olduğu ileri sürülmektedir. Bu sav Hitit, yazılı verilerinden ve özellikle de Kayseri Kültepe' de bulunan Asur Ticaret Arşivi'nden kaynaklanmaktadır.Yine de Hitit boylarının Aydın ve yöresindeki hareketliliklerin ve kültürlerine ilişkin kesin bilgiler yoktur. Hititler'in İÖ 1200'lerde çöküşü ile birlikte, değişik göç kümeleri Aydın'a yerleşmişlerdir.Bu göç kümeleri, Yunan Yarımadası'ndaki Dor istilalarından etkilenerek Trakya'dan boğazlar yoluyla gelen, Lidyalılar, Frigler ve adalar yoluyla güneybatıdan gelen Karyalılar'dan oluşmaktaydı.

YAZILI TARİH

KARYALILAR (İÖ XII.yy) : İÖ XII.yy'da başlayan Dor akınları ile birlikte ,Karyalılar Muğla ve Aydın yörelerine geldiler. Önce Milas'ı kendilerinin merkez yaptılar. Daha sonra, merkezi Stratonikis'e (Eskişehir) taşıdılar. Karyalılar'a ilişkin bugün pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte ,Karacasu, Bozdoğan, Söke yörelerini ele geçirdiklerini, Karacasu'nun Geyre Köyü'ndeki Afrodisias ile Yenice'deki Kinda kentlerini kurdukları, Çine'nin Araphisar Köyü'ndeki Alabanda, Demircidere Köyü'ndeki Alinde kentlerini imar ettikleri bilinmektedir.

FRİGLER (İÖ VIII.yy) : Dor akınları nedeniyle Anadolu'ya gelen topluluklardan biri de Frigler'dir.

Frigler'in yerleştikleri bölgeye Frigya denmiş ve bölgenin sınırları çeşitli dönemlerde değişiklik göstermiştir. Frigya sınırları İÖ XI.ve VIII.yy'larda Orta Anadolu Platosu'nun büyük bir bölümünü içermekteydi. Küçük Asya'nın kuzeybatı köşesine Küçük Frigya ya da Helespontos Frigyası denmekteydi. Frigya Bölgesi'nin çekirdeğini oluşturan asıl alan Sangarios (Sakarya) Irmağı ve Büyük Menderes yukarı çığırları arasındaki küçük platoydu.

VIII. yy'ın ortalarında 1.Gordios'ça kurulan Frigya Krallığı'nın başkenti, Sakarya ile Porsuk çaylarının ayrıldığı yerin kuzeyindeki Gordium kenti idi. Kısa bir sürede Frigya, batıda Gediz ve Menderes vadilerine dek genişlemiştir. Frigler bu dönemde, topraklarındaki bir çok kenti onardılar. Yeni kentler kurdular. Bugünkü Aydın kentinin, bulunduğu Tralles'in de, bu dönemde onarıldığı öne sürülmektedir. Sultanhisar İlçesi'nin merkezindeki Nysa ve Teke Köyü yakınlarındaki Magnezi de Frigler'ce kurulmuştur.

İlk Frig kralının Gordios olduğu bilinmektedir. Fakat bu kral ve döneminin siyasal olaylarına ilişkin yeterli bilgi yoktur. İÖ 700'lere doğru, Anadolu'ya gelen Kimmerler bir çok yeri istila etmiş ve doğu sınırları Kızılırmak'ta olan Frigya ile çarpışmaları kaçınılmaz olmuştur. Kimmerler zaman zaman yaptıkları saldırılarla Frig Devleti'ni çöküntüye uğratarak yıkmışlardır.

İYONLAR (İÖ VII. yy) : Dor akınları nedeniyle Frigler'den sonra Anadolu'ya göç eden topluluklardan biri de Eoliler oldu. Eoliler Çanakkale Boğazı ile İzmir arasındaki kıyılara yerleştiler. Ege kıyılarına yerleşen bu topluluklara tarihte İyonlar adı verilir. Yerleşim bölgeleri ise İyoni ya da İyonya olarak anılır.

İyonlar, yerleştikleri bu bölgede 12 kent devleti kurdular ve bu kentleri, birer ticaret merkezi durumuna getirdiler. Bunlar Milet, Priene, Miyos, Efes, Foça, Kolofon, Labedos, Teos, Eritre, Klozomen, Sakız ve Sisam kentleriydi.

Milet, İyonlar Dönemi'nde gelişkin bir kıyı kenti oldu. Transit merkezi konumundaki Tralles'den gelen mallar buradan dağıtıldı.

Daha sonraları Lidya kıyıları, İzmir'den Milet'e değin İyonlar'ın eline geçti. Böylece, İyonlar Ege'de geniş bir siyasal birlik oluşturdular. Efes, Menderes kıyılarına dek inen İyonlar'ın merkezi oldu.

LİDYALILAR (İÖ VIII. yy-546) : Dor akınlarının yol açtığı Ege göçleriyle Anadolu'ya gelen ve uzun yıllar Frigyalılar'ın Kimmer istilaları sonucu etkinliklerini yitirmesiyle bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Lidyalılar'ın, bulundukları yerlere egemen olmaları, önderleri Meon döneminde olduğundan, buralara önce Meonya, halkına da Meonlar deniliyordu. Daha sonraları Lides adında bir prensin iktidara gelmesi ve bu ailenin uzun yıllar yönetimde kalması, bölgenin Lidya, halkının da Lidyalılar olarak anılmasına yol açmıştır.

Lidyalılar, güneyde Menderes Irmağı ile sınırları çizilen Karya'dan (Muğla), doğuda Frigya (Denizli-Muğla) ve kuzeyde ise Misi (Kütahya-Balıkesir) ile çevrili bölgede yerleşmişlerdir.

Lidyalılar İyon kentlerini egemenliklerini altına almak amacıyla giriştikleri savaşlar sırasında, Kimmerler'in saldırısına uğramışlardır. Kimmerler, Germencik'in Teke Köyü yakınlarındaki Magnezi kentine yakıp yıkmışlar ve Menderes'e değin inmişlerdir.

Lidya Krallığı, İran'da kurulan Pers Devleti'nin Anadolu'ya gelmesiyle son buldu.

Buluntular, Lidya'nın özgün bir uygarlık beşiği olmayıp, daha çok çeşitli doğu etkilerinin birleştiği bir merkez olduğunu kanıtlamaktadır.

PERSLER (İÖ 546- 334) : İran topraklarında siyasal bir bütünlük içinde yaşayan Medler'le Persler arasında karışıklıklar çıkmış ve sonuçta güçlü bir Pers devleti kurulmuştu. Lidyalılar zamanında Anadolu, ekonomik bakımdan en parlak dönemini yaşamaktaydı. İyonya'nın olağanüstü zenginliği Persler'in Lidyalılar üzerine saldırmasında etkin rol oynadı. Pers Kralı Darius Lidya üzerine yürüyerek İÖ 546'da Lidya topraklarını ele geçirdi. Böylece, Batı Anadolu'nun büyük bölümü ve Aydın İli'nin Menderes'in kuzeyinde kalan bölümü Pers egemenliğine girdi.

İSKENDER DÖNEMİ (İÖ 334-281): İÖ 334'te Çanakkale

Boğazı'ndan Anadolu'ya geçen Makedonya Kralı Filip'in oğlu İskender ,Anadolu'da yaygın bir egemenlik kuran Pers ordusunu Granik Çayı yakınlarında yendi. Sard düştü,Efes ise hiçbir direnme göstermeden teslim oldu. Tralles ve Magnezi kentleri de delegeler göndererek İskender'in egemenliğini tanıdılar. İskender, Kari(şimdiki Muğla) topraklarına geçerek İranlılar'ın direnişini Halikarnas'da (Bodrum) bir kez daha kırdı ve bütün Karya kentlerini ele geçirdi.Şimdiki Aydın İli'nde olan Alabandos, Afrodisyas, Nysa, Kina düştü, 213 yıl süren İran egemenliği son bularak, İskender dönemi başladı.

İskender'in İÖ 323'te ölmesiyle kardeşi Filip iktidara geldi. Çok geçmeden o da öldü. İskender'in oğlu Küçük İskender Ege zamanında bir süre generallerin katkılarıyla devletin siyasal gücü ve birliği korundu.

ROMA – BİZANS (DOĞU ROMA)

Bergama Krallığı'nınRoma egemenliğine geçmesiyle Tralles, Milet, Priene, Magnezi,Alabanda ve Alinda kentleri de Roma yönetimine girmiş oldu.

Romalılar Anadolu'yu iki prekonsüllüğe ayırmışlardı. Büyük Menderes'in kuzeyinde kalan kentler Trakya Prekonsüllüğü kapsamındaydı.

Roma Dönemi'nde ikiyüz yıl huzur içinde yaşayan kentler, Hristiyanlığın yaygınlaşması sürecinde sarsıldılar. Sonuçta Hristiyanlık bütün Anadolu'ya yayıldı.

Roma İmparatoru Teodüsyus ölmeden önce, imparatorluğu oğulları Honorius ve Arkadius arasında paylaştırdı. Aydın kenti, Doğu Roma İmparatorluğu'na (Bizans)bağlandı.

Devlet yönetiminde dinin büyük etkinliği olan Bizans Dönemi'nde Aydın toprakları, Anadolu Patrikliği'ne bağlı olarak yönetildi. Milet ve Priene ise, başpapazlık oldular. “

SELÇUKLULAR VE AYDIN

Malazgirt'ten sonra Selçuklular Anadolu'ya yayılırken, İzmir'i alarak Ege adalarından bazılarına kuvvetler gönderen ÇakaBey'in bölgede kısa bir süre de olsa egemenlik kurduğu bilinmektedir. Ancak XI. Yy sonlarına doğru Birinci Haçlı ordularının etkileriyle Batı Anadolu yeniden Bizanseline geçmiş, böylece Aydın ve çevresinde Bizans-Türk mücadelesi hemen hemen iki yüz yıl sürmüştür.

İkinci Haçlı Seferi'nde Fransa Kralı VII. Louis yönetimindeki kuvvetler, Büyük Menderes boyunca ilerlemiş, Türk sınırındaki Denizli'yi (Laodiquia) geçince Honaz yakınlarında Sultan Mesud ordularınca dağıtılmışlardır.

Daha sonra 1176'da Selçuk Sultanı II. Kılıçarslan I. Comnene Manuel kuvvetlerini yenmiş, Türkler, Batı Anadolu'yu ve Menderes boylarını ele geçirmişlerdir. Bu sırada Aydın ve Antiohia(bugünkü Karacasu Merkez İlçesi yakınlarında) kentleriyle kimi kalelerde alınarak Ege Denizi'ne dek uzanılmışsa da, İmparator I. Manuel Türkleri yenilgiye uğratarak buraları yeniden almıştır.

Yine II. Kılıçarslan'ın 1187'de gönderdiği ordular, Küçük Menderes Ovası'na akınlar yaparak, İmparator İsak Argelos'u her yıl Selçuk sultanına vergi ödemeye zorunlu kılmıştır.

BEYLİKLER DÖNEMİ

AYDINOĞULLARI DÖNEMİ (1308-1390): XIII.yy'ın sonlarında, Anadolu'nun güçlü Germiyan Beyliğibatıya doğru ilerleyerek Bizans topraklarını ele geçirmeye başladığında, Aydınoğulları da bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu devletin kurucusu Aydınoğlu Mehmet Bey'in (Mübarizüddin Gazi MehmetBey) Germiyanı Alişiroğlu Yakup Bey'e bağlı bir subaşı olduğu bilinmektedir.

MEHMET BEY DÖNEMİ (1308-1334): 1308'de Sasa Bey'i yenip Birgi'yi alan Mübarizüddin Gazi Mehmet Bey, egemen olduğu yerleri beş bölüme ayırarak, oğullarının herbirini oralara "Bey" atamıştır. Büyük oğlu Hızır Bey'e Ayasuluğ'u ve Sultanhisari'nı ;Umur Bey'e İzmir' i ; İbrahim Bahadır Bey'e Bodomya'yı ; Süleyman Bey'e Tire'yi vermiş.En küçük oğlu İsa Bey'i de Birgi' de kendi yanında alıkoymuştur.

Denizcilikte en önde giden kıyı beyliği Aydınoğulları olmuştur. 1328'de Aşağı İzmir alınmadan önce, beyliğin en önemli iskelesi Ayasuluğ (Efes), Mehmet Bey'in ilk donanmasını yaparak, denizciliğe başladığı yerdir.

Aydınoğlu Mehmet Bey döneminde son akın, oğlu Gazi Umur Bey komutasında Kuluri ve Mora'ya yapılmıştır. Pek çok tutsak ve ganimetle dönen Umur Bey'i babası İzmir'de karşılamıştır.

UMUR BEY DÖNEMİ (1334-1348) : Gazi Umur Bey, 25 yaşında Aydın Beyi oldu.Bahaüddin takma adıyla anılan Umur Bey'in ömrü savaşlarla geçmiştir. Babasının son zamanlarında Haçlılar İzmir'e saldırmış, bu saldırı Umur Bey'in ilk yıllarına rastlamasına karşın, geri püskürtülmüştür.

Umur Bey, 1335'te İzmir'e saldıran Haçlılar'dan intikam almak üzere, Mora Seferi'ne çıkmış, pek çok tutsak ve ganimetle dönmüştür.Aynı yıl, Moğollar arasında baş gösteren karışıklıklar sırasında öbür Anadolu beylikleri gibi, Aydınoğulları Beyliği de tam bağımsızlığına kavuşmuştur.

HIZIR BEY DÖNEMİ (1348- 1360) : Umur Bey ölünce, büyük kardeşi Ayasuluğ Emiri Hızır Bey Aydın Beyioğlu (1348). Hızır Bey Haçlılar'a karşı direnemedi; 18 Ağustos 1348'de 20 maddelik çok ağır bir anlaşmayı kabul etti.

Anlaşmanın başlıca koşulları şunlardır:

- 1- Aydın Eli'nin tüm iskelelerinde alınmakta olan gümrük vergisinin yarısı Haçlılar'a bırakılacak ve bu verginin miktarı zamanla azaltılıp çoğaltılamıyacaktır.
- 2- Deniz kuvvetlerinin bir ay içinde silah ve donanımı alınarak tümü karaya çekilecektir. İstenilirse bu gemiler, yakılmaya hazır bulundurulacaktır.
- 3- Beyliğin, egemenliğindeki yerlerde yaşayan Hristiyan halka iyi davranılacak; buna karşılık Hristiyanlar da Türkler'e hiç bir zarar vermezlerdir.

OSMANLI YÖNETİMİ

Aydın Osmanlı yönetimine XIV. yy'da girmiştir. Yıldırım Bayezit'in Anadolu Beylikleri üzerine yaptığı seferler sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Aydın Osmanlı yönetimine girdikten sonra Aydınogulları'nın bu topraklarda yeniden egemenlik kurma çabaları ve halk ayaklanmaları nedeniyle düzenli bir yönetim sağlanamamıştı. Bu karışık dönemi XV. yy'a dek sürmüştür. Aydın ancak XV. yy'dan sonra önem kazanmış ve Batı Anadolu'da bir kültür merkezi haline gelmiştir.

KLASİK DÖNEM: Hızır Bey'den sonra başa geçen İsa Bey 1360-1390 arasında hüküm sürmüştür. Bu sürede Aydınogulları Osmanlılar'la dost ve müttefik olmuşlardır. Murat Hüdavendigâr'ın ölümünden sonra yerine geçen Bayezit'in kardeşi Yakup Bey'i öldürmesiyle, başta Karamanoğulları olmak üzere, bütün kıyı beyliklikleri ile Aydınogulları da Osmanlılar'a karşı saldırılar düzenlemeye başladılar. Bunun üzerine Yıldırım Bayezit önce Bizanslılar ve Sırplar'la anlaşarak batı bölgesini güvence altına aldı. Daha sonra Bizans güçleriyle birlikte Anadolu beyliklerine saldırarak, Alaşehir'i, Aydın, Saruhan ve Germiyan ellerine aldı, ardından Menteşe ve Hamid ellerine yürüyerek oraları da kendisine boyun eğdirdi. Son olarak da Karamanlılar'ı bastırdı.

Yıldırım Bayezid İsa Bey'e, Tire'de oturmak koşuluyla kimi yerlerin yönetimini ve hanedan vakıflarını tasarruf hakkını vermekle birlikte, hutbe, para bastırma ve tımarların beratını verme gibi egemenlik belirtilerini Osmanlı yönetiminde bırakmıştı.

GEÇİŞ DÖNEMİ:XV.yy'başlarından sonra, Osmanlı Devleti'nin batıda geniş ticari kapitalizme ayak uyduramaması, ekonomisinin zayıflaması, bunabağlı olarak merkezi otoritesinin etkenliğini yitirmesi sonucu, tüm Anadolu'da görülen ayaklanmalar Aydın yöresinde de başgöstermiştir. Bu yüzden Anadolu büyük bir karışıklığın içine düşmüş, XVIII. Yy başlarından sonra ayanlıklar biçiminde beliren yerel yetkiler bir anlamda merkezce de kabul edilir duruma gelmiştir.

XVI.yy'da başlayan ekonomik sorunlar Anadolu halkının önemli bir bölümünün toprağını bırakmasına yol açmıştır. Toprağını bırakan halk ya dağlara çıkarak levend adı altında soygunculuğa ve eşkiyalığa başlamış ya da kıyı bölgelerinde kimi zaman birkaç gemi bularak korsanlık yapmıştır. Bu dönemde ayrıca, ekonomik bakımdan sıkıntıya düşen halk, özellikle çocuklarının geleceğini güvence altına almak amacıyla onları medreselerde okutma olanaklarını araştırmıştır. Medreselere olan bu ilgi, ekonomik kaygılar yanında ,o dönemde medreselerin değişen konumundan da kaynaklanıyordu. **MEDRESELER** XV.yy'dan sonra salt dini bilgilerin öğretildiği kurumlar olmaktan çıkmış, aynı zamanda devlete kamu görevlileri yetiştiren kurumlar durumuna gelmişlerdi. Halkın, özellikle genç nüfusun medreselere olan bu ilgisi, medreselerdeki yaşam koşullarını ağırlaştırmıştı. Bu nedenle Suhte İsyanları diye adlandırılan medreseli isyanları Osmanlı Devleti'ni uzun süre uğraştırmıştır.

Bu dönemlerle ilgili belgelerden Batı Anadolu'nun bir çok yöresinden önemli korsanların ortaya çıktığı Ege kıyılarında yaptıkları gemilere Aydın'dan da tayfa yazdıkları anlaşılmaktadır. Bu tayfalar genellikle yörenin çiftçi ve göçebe Türkmen halklarındanı.

Aynı dönemle ilgili olarak Aydın Kadısı ile Sancak Beyi'ne yollanan bir buyrukta harami firkateyn levendlerinden Tireli Mahmud, Ahmetçik Arnavut Hasan gibi tanınmış levendlerin bir çok levendle kimi zaman üç ve daha bir çok firkateynle Ayapürül, Taşlıyük ve Karaca limanlarında demirledikleri, kent ve köylerden zorla para buğday un alıp kız ve oğlan çektikleri, gündüz de Sisam Adası'na geçtikleri açıklanmıştır. Bir sancak beyinin mektubunda, adı geçen reislerin, deniz levendleriyle birlikte 19 Mayıs 1560'da Aydın'ı basarak bir kişinin evini yağmaladıkları, daha sonra adamı öldürüp oğlunu aldıkları , aynı korsan firkateynlerinden 40-50 levendin yine Aydın'da başka bir kişinin evini bastıkları 60000 akçesini aldıkları, oğlunugötürdükleri anlatılmakta ve kendisine üç firkateyn verilirse bunları önleyebileceği yazılıdır. Kanuni Sultan Süleyman yönetiminin sonuna doğru iç korsanlık gittikçe zayıflamıştır. Bunda önemli bir etken, özel kişilerin gemi yapmalarının yasaklanmasıdır.

ÇAĞDAŞ DÖNEM : Aydın İli ve dolaylarında XVIII. yy'ın ikinci yarısından, XIX. yy'ın ilk 15 yılına değin hüküm süren Karaosmanoğulları ailesinin, yörenin özellikle tarımda gelişmesine önemli katkıları bulundukları, bu amaçla Rum nüfusun buralara yerleşmesini özendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde, bazı ailelerin Mora Arkadiası'ndan bile göç ettikleri kimi tarihçilerle belirtilmektedir. II.Mahmud'un ayanları etkisizleştirme çabalarından sonra bu ailenin de etkisi azalmıştır. Ancak ailenin kurduğu düzenin, sert tutumlarına karşın bir ölçüde benimsendiği anlaşılmaktadır.Daha sonra bu ayanlar yeniden eski güçlerine kavuşabilmek için çaba göstermişlerdir. 1821 Haziranı'n da, İzmir ve Manisa dolaylarındaki olaylar, eski ayanlarla yandaşlarının eseridir. 1829'da Zeybeklerin isyanında sonra, Hasan Paşa'ya karşı pek direniş göstermeyen ayanlar, onun ölümünden ve mütesellimliklerin kendilerine ihale edilmesinden sonra, bu isyanı bastırmışlardır.Ayanlar, 1833'te İbrahim Paşa'nın Anadolu'da bulunduğu sırada devlete karşı bir harekete girişmemişler; 1833'ten sonra bir grup iltizam alarak bir süre daha etkenliklerini sürdürmüşlerdir.

Sulta Mahmud'un, Anadolu'da ki ayanlara davranışını bu dönemlerde Anadolu'da bulunan, Poujoulat da anılarında eleştirmektedir.Poujoulat'a göre; "Ayanlar idaresinde Türkler ve reaya müsavi olarak mesud idiler ve derebeyleri büyük zenginliklerin kaynağı olan ticaret ve ziraati himaye ediyorlardı". Yine bu yazara göre, bu davranışın Osmanlı Devleti'nde bir mutluluk dönemi yarattığını söylemek de mümkün değildir.Çünkü Anadolu'ya bakıldığında, halkın Sultan Mahmud'un reformlarıyla hiç ilgilenmediği görülür.

1826'da yenicherilik kaldırılınca yönetsel bölümlenmede de bir takım değişiklikler daha yapılmıştır. Anadolu Eyalet'i dörde bölünmüş; Aydın yine merkez olmuş, buraya bağlı Hamideli (Isparta), İzmir, Saruhan (Manisa), Tekeli (Antalya), Menteşe (Muğla) sancaklarını yönetimi, Vezir Hüseyin Paşa'ya verilmiştir.

1845'te Aydın Eyaleti Müşiri bulunan Karaosmanoğulları'ndan Yakup Paşa görevinden alınmış, Saruhan Aydın'dan Karesi Hüdavendigâr'dan alınarak ikisi birleştirilmiş ve yönetimi Sahib Paşa'ya verilmiştir.Bu arada Aydın ve Menteşe sancaklarını dan, askeri müşirlerden Sadullah Paşa atanmıştır.1847'de eski duruma dönülmüş, Sadullah Paşa görevinden alınarak İstanbul'da oturmaya mecbur edilmiştir. Daha sonra da Selanik Valiliği'ne gönderilmiş bulunan Karaosmanoğlu Yakup Paşa yenden Aydın Valiliği'ne getirilmiştir.

1848'de Reşid Paşa sadrazam, Âli Paşa hariciye nazırı, Rıfat Paşa Mecalis-i Vâla reisi olduğundan, açıkta kalan eski Mecalis-i Vâla reisi Halil Paşa'ya bir yer bulmak amacıyla Karaosmanoğlu Yakup Paşa görevinden alınmış, yerine Halil Paşa Aydın'a atanmıştır.

TARİHSEL YAPITLAR

ANTİK KENTLER : Aydın yöresi antik kentler bakımından oldukça zengindir.

AFRODİSYAS : Karacasu'ya 12 km uzaklıktadır. Denizden yüksekliği 600 m'dir. İlk adı "Ninoe" iken Afrodite Tapınağı'nın yapılması üzerine Afrodisyas, sonra da Stavrapolis (Haç Şehri) adını aldı. Kuruluşu oldukça eskilere giden Afrodisyas'ın en parlak dönemi Roma İmparatorluğu zamanında oldu.

Hamam : Kentin bugün de ayakta duran yapıtlarından hamamları ve agora, İmparator Hadrianus zamanında yapıldı. (İS 117-118). Hamam birçok bölme ve odadan oluşmaktadır. Yapının planı, bugünkü saunalara benzemektedir.

Tapınak : Kentin tapınağı İÖ 100'lerde yapılmıştır. Ön yüzü doğuya dönüktür. Propylon denen ana girişe 150 m öndedir. Tapınak, zamanla onarımlar görmüş, Hristiyanlık'ın kabulünden sonra da kiliseye çevrilmiştir. Günümüzde, kimi sütunları ayakatadır.

Stadyum : Oturma yerleri günümüzde de duran 30.000 kişilik yapının uzunluğu 262, eni 59 m'dir. Burada, spor karşılaşmaları ve araba yarışları yapılıyordu. İS 100 dolayında yapılmıştır.

Tiyatro : Kazısı 1973'te tamamlanmış ve Pulpitum, Sken, Cavea, Annalomma Diozoma ve Orkestra gibi bölümler yeniden düzenlenmiştir.

AKARAKA : Sultanhisar'ın Salavatlı Köyü yakınlarındadır. Efes-Celene ticaret yolunun üzerinde, Nysa'nın batısına düşen bir yerleşim merkeziydi. Kükürtlü su kaynakları vardır. Ayrıca kent, Pluton ve Kora adlı iki tanrılı dinin kutsal merkezi sayılmaktaydı. Komşu Nysa Kenti'ne görkemli mezarlar arasından uzanan geniş bir yolla varılmaktaydı. Yol üzerinde, bugün devrilip parçalanmış olarak duran iki buçuk metre yüksekliğinde işlemeli bir Tümülüs mezarını "Fallos" u bulunmaktadır ki, bu Fallos hayata dönüşü simgeliyordu.

ALABANDA : Çine'nin Araphisar Köyü'nde ilçeye 26 km uzaklıkta bir Karya kentidir adı "at" ve "zafer" anlamlarına gelen "ala" ve "banda" sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. İÖ XV yy'da adı, Waliwanda olan kent, Milet'ten başlayan ticaret yolları üzerindeydi. Hititler ve Akalar, Alabanda'yı elde etmek için savaşlar verdiler.

ALİNDİ : Muğla yolu üzerindedir. Karya bölgesinin askeri kentlerindendi. Kent İÖ 340'ta Karya Satrapı'nın kızkardeşi Ada'nın, kardeşlerince buraya yerleştirilmesiyle önem kazandı. Alinda, korunaklı konumu ve surlarıyla Büyük İskender'e direnebilen tek kent olmuştur. Anadolu'yu ele geçiren İskender, Karya bölgesinin yönetimini Kraliçe Ada'ya verdi. Böylece Alinda, Helen kültürünün etkisine girdi. Alinda gücünün ve önemini Romalılar zamanında dakorudu.

Surlar : Günümüzde de ayakta durmaktadır. Dikdörtgen planı burçlar iki katlıdır. Üst katlarda pencereler vardır. Burçlardan birisi ötekilerden daha anıtsaldır.

Tiyatro : Sarp kayalık güney kesimindeki yapıların ortasındadır. Tiyatronun güneybatıya bakan "cavea"sı kayaların içerisine oyulmuştur, çapı 70m'dir. Duvarlar yüksektir. Beşik tonozlarla kapatılmış geçitlerde parados duvarlarının sadece birisi bütündür.

Stadyum : Kentin dışında, güneydoğusundadır. Agoranın üzeri açık, avlusu 50x99m boyutlarındadır.

DİDİM : Anadolu'nun en büyük tapınaklarından Apollon Tapınağı Didim'dedir. Milet'e 16 km uzaklıktadır. İlk arkaik tapınağı, İÖ VI yy'da Branhitler yapmışlardır. İÖ 494 Pers saldırıları sırasında bu tapınak yıkıldı ve yağmalandı. Daha sonra Büyük İskender'i izleyen Helenistik Dönem'de şimdi de ayakta durmakta olan tapınak yapıldı. Yapımı neredeyse iki yüzyıl sürdü. Tapınağın eni 60,boyu 180m'dir. Dört yanı, yedi basamaklı bir merdivenle çıkılan platformla çevrildi. Yapıyı iki sıra 124 sütun sarmaktadır. Yüzdeki 13 basamakla tapınağa çıkılır ve 12 sütunlu ön salona girilir. Bu sütunlar, sekiz köşeli kaideler üzerine oturmuştur. Yüzleri bitki figürleriyle süslüdür. İkisi İmparator Kaligula (İS 37-41) zamanından kalma öteki 10'u İyonik biçimindedir. Sütun yüksekliği 19,70m'dir. Buradan sütunlu salona geçilir. İki sütun arasında 1,45m yükseklik farkı vardır. Tapınmak için gelenlerin asıl kutsal yere girmelerini önlemek için yapılmıştır. Bu iki salonun birleştirmek için 5,60m genişlikte, 19m yükseklikte bir kapı yeri vardır. Burada da iki sütun bulunur. İç bölüm ile "adition" un birleştiği yerde üç kapı görülür. Birer kapı ve merdivenle de yukardaki odalara geçilir. Salon penceresizdir. Kahinler buradan konuşurlardı. Geniş merdivenler asıl kutsal yere, "adition" a uzanır. Boyutları 21,70m x 145m'dir. Karşılıklı duvarlarında 11'er, batı duvarında 3 filpaya vardır. Ön salonla addition arasında düzgün mermer bloklardan oluşan eğimli bir tünel bulunur. Didim Milet'e mermer döşeli kutsal bir yolla bağlıydı. 4 km uzaklıktaki denizle bağlantısı büyük gemilerin bile yanaşabildiği Panormos adlı limanıyla sağlanıyordu.

MAGNEZYA : Ortaklar-Söke karayolu üzerindedir. Ortaklar'a 5 km uzaklıkta Menderes Irmağı üzerindedir. Kent, İyonya'nın merkezinde olmakla birlikte, asıl kurucuları Yunanistan'daki Magnezya'dan gelen Aiollar'dır. Bir sürede Lidya Kralı Giges'ce yönetilmiştir (İÖ 680-652). 650'de kenti Kimmerler bastılar. Kent yakılıp yıkıldı. Halkınında çoğun öldürüldü. Kaçabilenler Efes ve Milet'e gitmiş, daha sonra onlardan sağladıkları yardımlarla dönerek kenti yeniden kurmuşlardır.

Artemis Tapınağı : Magnezya'da ki Artemis Tapınağı kireç taşındandır. Sütunlarının kaideleri Efes'tekilere benzer. Gövdelerinde 32 yiv vardır. Vitruvius'a göre, tapınağı yapan mimar Hermokgenes'tir. Boyutları 41 m x 67 m'dir. Sütunların, İyon tarzındadır. Batıya bakan yapının sella bölümünde Artemis heykelinin bulunduğu kaidenin temelleri durmaktadır.

MASTAVRA : Nazilli'nin Bozyurt Köyü ile Eyeelli Yaylaları arasındadır. Kalıntıları ağaçlar altında kalmıştır. Burada eski duvar yıkıntıları, kemerli temel kalıntıları görülmektedir. 75 m çapındaki halka biçimli duvarın bir amfiteatr ya da tiyatro olduğu sanılmaktadır.

MİLET : Aydın İli'ndeki en önemli tarihsel kalıntılardan birisidir. Büyük Menderes Irmağı'nın Ege Denizi'ne ulaştığı yerde kurulmuştur. Söke'nin Eski Balat Köyü'ndedir. Kuruluşu oldukça eskilere giden Milet Hititler'den sonra Giritliler'in ve İyonlar'ın gelmesiyle Akalar'ın kolonisi olmuştur. Bizans Dönemi ile birlikte Milet, önemini yitirmeye başlamıştır. Kent küçüldü, yapıların çoğu yıkıldı, surlar daraldı.

Tiyatro : Batı Anadolu'daki tiyatrolar arasında Milet Tiyatrosu'nun ayrı bir yeri vardır. Bir yamaç üzerine oturtulmuştur. Denizden yüksekliği 30-40 m kadardır. Öbür antik tiyatro yapıları gibi üç bölümlüdür: Seyircilerin oturduğu bölüm ile alan (orquestra) yarım daire biçimindedir. Sahne bölümü ise sütunlarla süslenmiştir. Tiyatronun ön yüzü 140, yuvarlak bölümü 230, sahne ise 34 m uzunluktadır. Tiyatro üç katlıdır. Batı yönü merdivenlidir, doğudan ise düzayak girilir. Dört sütunlu olan şeref köşesinin bugün iki sütunu kalmıştır. Sahne yukardadır. Kabartma işlemelidir. Apollon, Eros, Grifon'un üç ayaklı kazan kabartmaları yıkıntılar arasındadır.

Faustina Hamamı : Milet'te ayakta kalan başlıca yapıtlardan biridir. Güney Agora ile tiyatro arasındadır. Önde bekleme salonu ve bitişiğinde Muza'lar odası yer almaktadır. Salonun yanındaki avlu 77 m x 79,41 m boyutlarındadır. Bekleme salonundaki soğuk odalarda bulunan büyük havuzun kenarları aslan ve nehir tanrısı heykelleriyle süslüdür. Bu heykellerden su gelmektedir.

Stadyum : Tiyatro ile limanın hemen önündedir. Dikdörtgen biçimindedir. Roma Dönemi'nin sonlarında 4.500 kişilik olduğu sanılıyor. Burada atletizm yarışmaları yapılmaktaydı.

Serapis Tapınağı : Dört basamaklı bir merdivenle çıkılan tapınak dikdörtgen biçimindedir. Girişteki tavan bölmelerinde tanrı ve muz kabartmaları görülür. Tapınakta, oluklu dört sütunlu korent başlıklar üzerinde yer alan arşitrav, onun üzerinde de Helois Serapis kabartması bulunan üçgen alınlık yer almaktadır.

Kent Meclisi : Güney Agora yakınlarındadır. Tiyatro yapılarını andırır. Önde giriş kapısı yer almaktadır. Avlunun iki yanı sundurmalıdır. Avlunun ortasında bir anıt-mezar görülür ve sanduka biçimindeki podyumun üstünde bir tapınağı andırır.

PRIENE : Aydın'daki antik kentlerin en önemlilerinden birisidir. Söke'ye 15 km uzaklıkta Güllübahçe'dedir. İyon göçleri sonucunda Yunanistan'dan gelen Grekler'ce kuruldu. Kent zamanla, Lidya ve Pers saldırılarına uğradı, yakılıp yıkıldı. Bizans Dönemi'nde piskoposluk merkezi olan kent zamanla önemini yitirmeye başladı. Kale duvarlarıyla çevrelenmiş kentte üç büyük giriş kapısı vardır.

Mısır Tapınağı : Mısır tanrıçalarının tapınma yeridir. Kale kapısından sonra ulaşılır. Duvarlarla çevrili avlunun ortasında, kurbanların kesildiği yedi basamaklı bir sunak vardı.

Yukarı Gimnazyum : Helenistlik Dönem yapısı olmakla birlikte, zamanla değişikliklere uğramıştır. İlk biçiminde güney duvarları, doğuda giriş kapısı ve oturma yerlerinin temelleri kalmıştır.

Tiyatro : Sahne orkestra ve amfiteatrdan oluşan tiyatro, iyi korunmuş durumdadır. Öndeki beş mermer koltuk ileri gelenler içindi.

Athena Tapınağı : Tanrıça Athena için yapılmıştır. İyon tarzındadır. Önde 6, yanlarda 11 sütun vardır. Önünde birde sunak yer almaktadır. Sella bölümünde Athena'nın altın ve fil dışından yapılma haykeli yer almaktaydı. Güneydeki duvarlar oldukça güçlüdür. İÖ II.yy'da tamamlanmıştır.

Zeus Tapınağı : Agora'nın doğusundadır. Planı öteki tapınaklardaki gibidir. II. yy'da yapılmıştır. Yanına sonradan bir Bizans Şatosu yapılmıştır.

ALİHAN BABA TÜRBEŞİ (ALİHAN KÜMBETİ) : Üveys Paşa Mahallesi'nde, Hükümet Caddesi 5.Sokak'ta XIV. yy yapıtıdır. Aydınoğulları Beyliği Dönemi'nden kalan yapı, Aydın'ın en eski Türk yapıtı olması bakımından çok önemlidir.

EDEBİYATTA AYDIN

Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki toplumsal değişimin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri de Batı Anadolu'dur.

Bu bölgede, sanayileşmenin birlikte getirdiği toplumsal değişme olgusunun keskin çizgilerle yaşandığı kentlerden biri de Aydın'dır. Aydın İli'nde, toplumun çeşitli kesimlerinin bir arada ve farklı bir yaşam sürmesi, hızla değişen toplumsal yapı ve 1945 sonrasında çok partili siyasal yaşamın başlamasıyla da demokrasinin yerleşme sürecinde görülen oluşum ve olaylar pek çok edebiyat yapıtına kaynak olmuştur.

Aydın yöresindeki yaşamı konu alan ilk yapıtlardan biri, Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece"sidir (1928). Güntekin, "Yeşil Gece"de yoksul, eğitimsiz, dinin ve boş inananların etkisindeki Sarıova Kasabası'sına atanan öğretmen Şahin'in kişiliğinde cumhuriyetçi düşünceyi savunur. Romanın kahramanı Şahin, dinsel okullarda okuyup "yeşil sancak" düşleri gördükten sonra bu inancını yitirerek öğretmen okuluna gitmiş biridir. Artık, "zavallı memleket, yüzyıllardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasından görüyordu" biçiminde düşünmeye başlamıştır : "Anadolu'daki fikirlerin geri insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendir."

Aydın yöresini edebiyat alanında ilk yansıtan Sabahattin Ali olmakla birlikte, bunu bütün bir Cumhuriyet döneminin serüveninin bir çok yapıtıyla işleyerek daha kapsamlı ölçüde yapan yazar Samim Kocagöz olmuştur. Söke doğumlu bir sanatçı olan Samim Kocagöz hemen hemen bütün yapıtlarında bu yöreden bireysel ve toplumsal görünümmler aktarır, yöredeki oluşumlara dergiler Samim Kocagöz, Kurtuluş Savaşı'nın öyküsünü anlattığı yapıtları Kalpaklılar (1963) ve Doludizgin (1964) ile önemli bir girişimde bulunur.

Bir başka sanatçı da Hasan İzzettin Dinomo'dur. Dinamo, Kutsal İsyan (1966-1967) adlı sekiz ciltlik belgesel roman dizisinde dağlardaki direniş yanlısı çetecileri, Kuvayı Milliye'cileri, Ankara'dan yönetilen bağımsızlık eylemini örgütlemek üzere yörede çalışma yapan askerleri, halkın, halkın desteğini ve savaşıma katılışını da yapıtında zengin bir anlatımla sergiler.

Yine Aydın doğumlu bir öykücü olan Ferzan Gürel kadın sorununu daha "içerden" bir bakışla yansıtmaktadır. Kara Tutku (1971) adlı öyküler demetinde derlediği yapıtlarında, taşranın yoksulluğunu ve yoksulluklar içindeki Anadolu kadını işler. "Ayşelerden Biri" öyküsü daha çarpıcı bir sorunsar üzerine kurulur.

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA AYDIN

Yunanistan Girit'i, İtalyanlar Mısır'adek Trablusgarb vilayetini ve 12 adayı işgal etmişlerdi. Balkanlardan Meriç Nehri'ne dek Sırp, Bulgarlar, Yunanlılar tarafından alındı. Anadolu'da bu kuan azınlıklara söz verilen özgürlük imgeleri onları silaha sarılmaya zorluyor ve her biri Türk'e amansız bir düşman kesiliyordu. Osmanlı İmparatorluğu bu durumda iken, 1. Cihan Savaşına girmek zorunda bırakıldı. Karşı büyük devletler göz diktikleri toprakları aralarında paylaşmak, Türk toplumunu tarihten silmek, bu ülkeyi rahatça sömürmek amacıyla idiler. Yunanistan kışkırtılıyordu. 22.11.1914'de Arnavutluk'u, 30.3.1915'de Aydın, Muğla, İzmir, Manisa, Balıkesir, Denizli illerini, 7.10.1915'de Kıbrıs Adası'nı Yunan'a söz verdiler. Tüm bunlar Yunanistan'ı şımartıyordu. Başvekil Venizelos, "Büyük Yunanistan'ın" imgesi içinde bir çok siyasal oyunlar çeviriyor, çok yakın dostları İngilizler'in ve Fransızlar'ın etkisinden kendisini kurtaramayarak, sonunda 1917 yılı biterken 1. Cihan Savaşı'nda bu dostlarına katıldı.

Çanakkale'de İngiliz, Fransız ordularını perişan eden, Galiçya'da, Kafkaslar'da, Irak'ta, Sina çöllerinde her türlü olanağın kıtlığına rağmen zengin ve gururlu düşmanlara karşı zafer destanları yaratan Türk ordusu yenilmiş sayıldı. Çok büyük kayıplarla perişan olan İmparatorluk 30 Ekim 1918 tarihinde "Mondros" silah bırakışmasını imzaladı. Böylece 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu kayıtsız şartsız teslim olmuştu. Bundan yararlanan Yunanistan Başvekili Venizelos, kendilerini tek başına galip sayan İngiliz, Fransız hükümetleri ile işbirliği yaptı. Özet olarak şöyle istiyordu: "Yunanistan'ın da oldukça büyüyebilmesi için, Batı Anadolu'daki toprak parçasının mukadderatını Yunanistan'a katmak mümkündür. Önemli olan kuvveti, Yunan milletinden isteyebilmem için, Türkiye'nin taksimine karar verilmeli ve Türkler Anadolu yaylasına atılmalıdır.

Yunanistan böyle bir uğraş içinde iken, şimdi Türk Vatanı bir takım başıboşluğun ve bencil isteklerin çatıştığı, yoksulluğun kol gezdiği bir yer halinde idi. Rum azınlıklar ise Atina'nın havasına uyarak bayram yapıyor, örgütlenip, silahlanıyorlardı.

- YORAN İSYANI – 19 Şubat 1919 : Bugünkü adı Didim'in önceki adı YORAN'dı. 19.2.1919 günü bu köyün rum halkı isyan çıkararak oradaki jandarma karakolumuzu bastılar. Bir miktar silah ve cephaneyi ele geçiren rumlar, Kovalı limanına inerek orada görevli Türk memurunu ailesi ile beraber yakalayıp, elleri kolları bağlı olarak, sille, tokat ve dipçik darbeleri altında köy meydanına getirdiler.

Bir tek Türk memuruna o meydanda akla gelmedik işkenceler ettiler. Bu vahşet hareketlerinden cesaretlenen isyancılar daha da azıtarak çevreye saldırmağa, isyanı büyütmeğe kalkıştılar. İsyân, Akköy, Doğanbey (Domatça), Güllübahçe (Gelebeç), Güzelçamlı (Çanlı) gibi köylere bir anda yayıldı. Bu arada pusuya düşürdükleri birkaç jandarma erimizi de şehit ettiler.

O zaman merkezi Aydın'da bulunan 57.Tümen ile merkezi İzmir'de bulunan 56.Tümenlerden görevlendirilen bir birlik birkaç gün içinde isyanı bastırdı. Aydın'da bulunan 57.Tümenin Kumandanı Albay Şefik Bey'di.Tümen'in 173.Piyade Alayı Söke'de Alay'ın bir taburu da Aydın-Eğridir demir yolunu korumak için görevli bulunmakta idi. Bu Tümenler, 1.Cihan Savaşı'nda kıyı koruma ve depo kıtası olarak meydana getirilmiştir. Çoğu hasta, geri hizmet görececek subaylarla Türk aslından gelmeyen Suriye'li aşçı, arabacı ve at bakıcısı erlendendi. Bu nedenle kendilerinden bekleneni başaramıyorlardı.

İstanbul'daki Hükümet ve Padişah vatanın içine düştüğü duruma çare bulacak güçte değildi. 1.Cihan Savaşı'nda düşmanlar 7 Mayıs 1919 gününde İzmir'e güçlü bir deniz filosu gönderdiler. Anadolu topraklarının paylaşılması Türklüğü galeyana getiriyor, yapılan mitingler ve protestolarla Türklüğün duygu ve görüşü dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışılıyordu. İzmir'de toplanan Aydın, İzmir, Denizli,Muğla, Manisa, Balıkesir Belediye Başkanları ile Müftüleri çok ağır bir dille Paris Barış Konferansı'nın aldığı bu haksız kararları protesto ettiler.

İstanbul Hükümeti bu tür davranışları istemiyor ve daima düşmanların isteklerine boyun eğiyordu. Bu amaçla Anadolu'ya bir öğüt verme kurulu gönderdi. Abdülhamit'in oğlu Şehzade Abdurrahim de bu kurulda idi.29 Nisan 1919 günü kurul trenle Aydın'a geldi. Amaçları Aydın'da şahlanan karşı koymak hareketlerini önlemektir. Ancak Aydın'lılar kararlarını vermişlerdi. Sonuna dek amaçlarının peşinden ayrılmayacaklardı.

İnsanlık tarihinin binlerce yıllık geçmişine tanıklık olan ülkemiz, kıt'alar arası bir ülke olmaktan doğan özellikleriyle çeşitli doğa zenginliklerini de kendinde toplar. Tarih boyunca Anadolu'ya akan bütün ordular, hep Menderes havzası olan Aydın İli sınırları içinden gelip geçtiler. Bu bakımdan Aydın'ın tarihte çok önemli ve şanlı bir geçmişi vardır.

Yunan ordusu İzmir'in işgaline hazırlanmakta iken, İtalyanlar 29 Nisan 1919 günü Antalya'yı, 13 Mayıs 1919 günü Kuşadası'nı birden işgal ederek, İzmir'e de bir harp gemisi göndermişlerdi. İzmir'in İtalyanlar tarafından işgal edileceğinden korkan düşmanlar kendi desteklerinde Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasını çabuklaştırdılar.

Bir taraftan da Anadolu'nun önemli kent ve istasyonlarına haber alma subaylarını gönderdiler. Bu nedenle Aydın'a iki İngiliz subayı geldi. Mc. Andrews and Forbes Company binalarına yerleştiler. Aynı günlerde Söke yerli rumları aşırı taşkınlıklar yaparak çete örgütü kurmaya çalışan Ömer Ağa'nın oğlu Mehmet Ağa'yı kaçırdılar. Amaçları Aydın'da şahlanan karşı koyma hareketlerini önlemektir. O günkü mahalli hükümet bu şahsı rumların elinden alamadı. Ancak Söke Forbes Müdürü Hoder'in ricası ile Mehmet Ağa serbest bırakıldı. Rumların taşkınlıkları karşısında Söke halkı Yunan işgalinden korkmaya başladı. Osmanlı Hükümeti'nin yılgınlık içinde bulunduğunu, halk anlamıştı. Kendi varlıklarını haklı bir çaba ile korumak zorunluluğu vardı.

15 Mayıs 1919 günü İngiliz donanmasının desteğinde Yunanlılar İzmir'i işgale başladılar. Bu durum, yurdun her yerinde büyük üzüntü ve tepki ile karşılandı. İlk olarak hükümetten buyruk beklemeden Ayvalık'a çıkan düşman birliğine karşı Rahmetli Ali Çetinkaya 172. Alayı ile karşı koydu.

SÖKE'NİN İŞGALİ(17 Mayıs 1919) : Öbür taraftan İtalyanlar, 16 Mayıs 1919 günü Milas üzerinden yürüyerek, 17-18 Mayıs 1919 günü de Söke'ye girdiler. Halk bu girişi acı duygu ve düşüncelerle izledi.

İtalyan Kumandanı Luka, halka şöyle sesleniyordu: "Bir memleket kalben fethedilmelidir. Biz buraya Sultan'ın emriyle geldik. Sizlere yardım edeceğiz." Bu sırada İtalya bayrağı direğe çekilirken Kumandan "Bubayrak ancak kanla iner" demek suretiyle Söke'li Türkleri sindirmeye çalışıyordu. Bu davranış halkı çok etkiledi. Bu olay karşısında Söke'nin vatansever kişileri boş durmadı. Atatürk'ten aldıkları şifre üzerine en kısa günde ulusal güçlerini kurdular. Bunlara Albay Selahattin Bey, Binbaşı Saip Bey, önderlik etti. Bu müfrezenin "Anzavur İsyanı'nda" başarısı görülmüştür. Komutanları Cafer Efe'nin kardeşi Haydar Ağa idi. Bunların arkasından özgürlük hırsı ile silaha sarılanların sayısı gün geçtikçe artıyordu. Önce çeteler halinde çarpışan, sonra ulusal orduya katılan bu yiğitler, düşmanı yurttan atıncaya dek hizmet ettiler.

YUNAN İŞGALİ GENİŞLİYOR :

Yunanlılar çok geçmeden işgal ettikleri Türk topraklarında rum azınlığı korumak gerekçesi ile yayılmaya başladılar. Birkaç gün sonra Yunan ordusunun Aydın'a geleceği haberi duyulmuştu. Bu olaylar Aydın'da tepki ile karşılanıyordu. Bu maksatla 19 Mayıs 1919 günü "Yedi Eylül İlkokulu"nun o günkü binasında toplandılar. "Kanımızın son damlasına kadar mücadele edeceğiz" diye yemin ettiler.

Halkımıza misilleme olarak yerli rumlar da işgallerden cesaretlenerek şehir içinde ve çevrede zulümlerini arttırmaya başladılar.

Artan tehlike karşısında 57. Tümen'in 175. Alay 1. B taburu önce Yeniköy, Ovaemir'i tepelerine taşındı. Sonra da Tümen Kumandanı Şefik Bey, taburu Menderes köprüsü karşısındaki sırtlara geçirdi. Tümen merkezini de Çine'ye taşıdı. Telefon hatlarını emniyete aldı.

AYDIN'IN İŞGALİ : (27.5.1919)

İzmir- Aydın demiryolu boyunca Yunan birlikleri dikkatli olarak ilerlediler. 26 Mayıs 1919 günü Germencik ve İncirliova ele geçirildi. 27 Mayıs 1919 Salı günü düşman Aydın'a kadar sokulmuş ve Tellidede'de, Topyatağı, Aydın, İzmir Uluyolu boyunca kentin merkezine doğru adım adım ilerlemişti. Aydın için kara bir gün başlamıştır. Herkes yaslı, dükkanlar, lokanta, ve işyerleri kapatılmıştır. Aydın şehrinin işgal edilişi çevreye bir yıldırım hızı ile yayıldı. Vatansever kişiler elem ve çaresizlik içinde kıvranırlarken, Aydın Efesi Yörük Ali'nin, Kılıoğlu Hüseyin'in, Kara Durmuş'un, Kozalaklı Mehmet'in, Mesutlulu Mestan'ın, Dokuzun Hasan'ın, Demirci Mehmet'in Sancaktarın Ali'nin, kızanları ile düşmana saldıracağı, Bakırköylü Teğmen Kadri Bey'in 80 kişilik kuvveti ile dağa çıktığı duyuldu. Beliren ümit ışıkları, Aydın halkına bütçe vermeye başlamıştı. Yunan ordusunun girdiği her yerde, mal, can, ırz ve namus güvenliği kalmamıştı. Bunlara dayanamayan vatanseverler silaha sarılarak mücadele yollarını aradılar.

İLK ULUSAL BİRLİK : (30 Mayıs 1919)

Çine'nin Yağcılar Köyü'nde bulunan Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efeler'le Yüzbaşı Ahmet, Teğmen Zekai, Yedek Teğmen Necmi işbirliği yaptılar. Birkaç gün içinde örgütlenerek köylerine gönüllüler toplamaya başladılar. Çine'den Asekili Hacı Abdurrahmanoğlu Mehmet, Giritli Memduh Bey, Kütahyalı Recep Çavuş vs. bunlara katıldılar. İşte Aydın'da ilk ulusal güç budur. Aydın'dan Çine'ye doğru taşınan 175. Piyade Alayı Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü, makinalı tüfek bölüğü kumandanı Teğmen Şerafettin Bey'lerdi. Bunlar Çine Yanıkhan'ayerleştiler. Çine'nin güney sırtlarına da Teğmen Mahmut Bey kumandasındaki Dağ Topçu Taburu yerleşmişti. 30 Mayıs 1919 günü Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey Çine'y' geldi. Efeler ve subaylar daha önce yapılmış olan hazırlıklardan Şefik Bey'e bilgi vermediler. Yalnız Şefik Bey'le tanıştılar ve onun öğütlerini dinleyip elini öperek ayrıldılar.

Çalışmalar gizli tutuluyordu. 1 Haziran 1919 günü ulusal güç hazırlıklarının bitirmişti. 5 Haziran 1919 günü Milas üzerinden gelen bir İtayan birliği Çine'ye karargah kurdu. Milli Kuvvetlerin Çine'de kalması artık tehlikeli olabilirdi. Milis kuvvetler 6 Haziran'da Dalama üzerinden Aydın yüzüne geçerek Armutlu Köyü'nde gece birleştiler. Yenipazar köylerinden de yeni gönüllüler toplayarak Donduran Köyü'ne geldiler. Yörük Ali'nin etrafından, gözünü budaktan sakınmayacak derecede mert 60 yiğit toplanmıştı.

MALGAÇ BASKINI : (16 Haziran 1919)

Düşman 3 Haziran 1919 günü Nazilli'ye girmişti. Her girdikleri bölgede gösterdikleri zulmü Nazilli'de de tekrarladılar. Hat boyunca tüm köyler kasabalar çok huzursuzdu. Efeler duyuyor ve düşman hakkında bilgi topluyorlardı. 15-16 Haziran 1919 gecesı Donduran köyünden hareketle, Menderes Irmağı sallarla geçildi. Sultanhisar'a yürüdüler. Sultanhisar'ın doğu kesiminde bulunan Malgaç Demiryolu köprüsünü bekleyen Yunan birliği basılacaktı. Sabahın altısına doğru çevre kuşatıldı. Önce telgraf telleri, direklerine tırmanılarak kesildi. Köprünün ayaklarına iki kalıp dinamit yerleştirildi. Büyük bir gümbürtü ile köprü havaya uçarken neye uğradığını bilmeyen Yunan birliği de silaha sarıldı. Fakat çevreden açılan yaylım ateşi ile hepsi de yok edildiler. Silah sesine Sultanhisar'dan yetişen rum jandarmaları efeleri görünce silahlarını atarak kaçıp canlarını zor kurtardılar. Bu baskında yalnızca Çine -İbrahimkavağı köyünden Tahtacı Memiş bilinmeyen bir kurşunla yaralanmıştı. Yörük Ali çetesi baskından sonra Uzunlar köyü'ne ulaştı. Orada bir süre dinlendikten sonra İsabeyli'ye gittiler. Oradan Nazilli ile haberleşme sağlandı. Nazilli Jandarma Bölük Kumandanı Arap Yüzbaşı Nuri Bey aracılığı ile Demirci Mehmet Efe'ye mektup yazıldı.

İsabeyli'de 19-20 Haziran gecesı aldıkları bir kötü haber üzerine gece karanlığında sabaha dek yürüyerek Sinekçiler Köyü'ne çekildiler. Kulakları haberde ve seste, elleri tetikte olan efelere, köye gelen bir molla Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli'yi bastığını haber verdi.

Nazilli'den Yunan'ın kaçmış olması efeleri sevindirdi. 21 Haziran 1919 günü Nazilli'ye gelen efeler, Nazilli'yi yağmalanmış buldular. Hemen Aydın'a doğru düşmanı kovalamaya başladılar.

Yunanlılar, Nazilli ve Atça'dan çekilirken 40 kişiyi de beraberlerinde götürdüler. Malgaç'tan başlayarak hat boyunca her görülen canlıya ateş ettiler. Nazilli, Atça ve Sultanhisar'dan beraberlerinde getirdikleri kişileri köşkte kurşuna dizdiler.

Nazilli hükümete kalmıştı. İsmail Hakkı Bey'in komutasında Nazilli'ye yetişen Denizli birliği yeniden düzeni sağladı. İsmail Hakkı Bey'in önderliğinde NAZİLLİ HEYETİ TEMSİLİYE'si kuruldu. Umurlu'ya dek düşmanı kovalayan Milis'lerle Dinar'dan Yüzbaşı Ekrem Bey komutasında gönderilen mızraklı süvari birliği ve 57.Tümen'le ilişkiler sağlandı. Sarayköy'de toplanan "1000"kişilik gönüllüler birliği, Çine ve Muğla'dan gelen Muğla birlikleri düşmana karşı hazırlıklara başladılar. Çine'de de bir "Çine Heyeti Milliyesi" kuruldu. Bu kuruluşta; Tüccar Kadıköylü Mustafa, Belediye Reisi Hafız Hidayet (Hidayet Eroğlu), Çaltı Köyü'nden Molla Hasan oğlu Hasan, Dereli Köyü'nden Molla Emin, Molla Mehmet, Emekli Memur Cemal, Memur Nuri, Ziraat Bankası Memuru İbrahim Etem, Çine'li Mehmet, Aydın Vakıflar Müdürü Ahmet Bey gibiler görev aldılar. Toplanan gönüllü birlik 16-17 Haziran 1919 gecesi Menderes köprü başına sevk edildi. Aydın ke tine sıkıştırılmış olan düşmana karşı köprü başında bir cephe kurulmuştu. Bir taraftan da Umurlu cephesi besleniyordu. Her iki cephede düşmana zaman zaman saldırılar yapılıyor, aman verilmiyordu.

ERBEYLİ BASKINI: (20-21 Haziran 1919)

Malgaç baskınından dört gün sonra 20-21 Haziran 1919 günü Erbeyli istasyonu baskını yapıldı. Muğla, Çine, Aydın çevresi halkından oluşan 70 kişilik bir Milis Birliği Bakırköylü Teğmen Kadri Bey ve makinalı tüfek kumandanı İzzet Bey'in çevresine toplandı. Sınırteke koyu yakınlarından başlanarak Erbeyli istasyonuna doğru sessizce ilerlediler. İstasyonda bulunan tam mencutlu Yunan Efsun borugunun bir kısmı geceleri Erbeyli köyünde oturuyordu. Milislerin köyde oturan düşman birliği hakkında bilgileri yoktu. İlk baskın bombasını Çine'li (55) yaşlarında bir kahraman fırlattı. Ani olarak büyük bir baskın ve yayılım ateşi başlamıştı. Yunan Efsun Birliği neye uğradığını bilmeyerek şaşkına dönmüştü. Bu mücadele sahnesi sabaha dek sürdü. Köy tarafından açılan düşman ateşi ile Milisler iki ateş arasında kalmalarına rağmen savunma savaşı vererek sabahleyin çekildiler. Milisler makinalı tüfek onbaşı dahil, yedi şehit vermişlerdir. Çine'li kahraman bombacı da ağır yaralı idi. Bu baskında Yunan bölüğü 30 ölü 45 yaralı verdiği gibi büyük bir korkuya da kapılmıştı. 22 Haziran 1919 günü düşman ölü ve yaralıları trenle Aydın'a getirerek burada kalan Türk halkına gösterdiler. Bunun öcünü alacaklarını söylediler. Suçlu aramayı öne sürerek Aydın halkına ve çevre köylerine saldırıya geçen düşman, genç ihtiyar demeden her ele geçirdiğini doğradı. Ayrıca eli silah tutabilecek şüphe ettiklerini Erbeyli istasyonuna götürüp (orada 72 kişi) kurşuna dizildiler.

Bununla da kalmayıp, müslüman halkı sindirmek için silah aramayı öne sürerek evlere giriyorlar, erkeklerin gözleri önünde kadınlara saldırıyorlardı. Küçük yavruları süngüleyip, halkı içine halkı içine doldurdukları camileri, evleri bombalıyorlar, ateşleyerek yok ediyorlardı. Aydın bölgesinin bir çok yerlerinde şımaran rumlar işkencelerini arttırmışlardı. Bunlara karşılık Türk Milisleri de boş durmadılar. Yunan birliklerine baskılarını arttırdılar.

23 Haziran 1919 günü Osmaniye’li Kara Durmuş 70-80 kişilik gönüllülerle İncirliova baskını yaptı. Aynı gün Yunanlılar Aydın’a toplanmış olduklarından önemli bir sonuç elde edemedi. Kara Durmuş Aydın’a doğru ilerleyerek Ovaeymir Köyü’ne gelip yerleşti. Bunun gibi tüm Milisler Aydın kentini sıkıştırmaya başlamıştı. Aydın’da sıkışan Yunan ordusu durmadan İzmir’den yeni kuvvet ve silah istemekte idi.

TELLİDEDE SAVAŞI : (24 Haziran 1919)

Ulusal kuvvetler Aydın’ı kurtarmak amacıyla idiler. Eymir, Yeniköy tepelerine 200kadar gönüllü toplanmıştı. Koçarlı’ın yedek subay Selami Bey’in emrinde gelenlerle, Çine’li Tahir ve arkadaşları da 15-20kişi ile aynı tepelere yerleştiler.

24 Haziran 1919 günü Kara Durmuş’un birliğinden birkaç kişi Tellidede sırtlarının arkasındaki Sakızlı, Dimitriyaki çiftliğinin damlarını yakarak orada çalışan işçileri korkutarak kovaladılar.

Karşılıklı ateş öğleden sonra başladı. İki saat sürdü. Kara Durmuş ve arkadaşlarının atacak tek kurşunu kalmadı. Tutundukları yeri bırakarak Menderes köprüsü yönüne, 7 şehit vererek çekildiler.

Yunanlılar Tellidede çarpışmalarında 30 ölü verdiler. Milislerin çekilmesi ile düşman Eymir ve Yeniköy’ü işgal ederek evleri yaktı. Canlı kimi buldularsa süngüleyip öldürdüler.

Köprü başında bulunan “Ulusal Birlik” ler bu köylerin alevler içinde yandığını gördüler. Köprübaşı Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü, makinalı tüfek bölüğü komutanı Şerafettin, bomba batarya komutanı Üsteğmen Tevfik, obüs bataryasında Van’lı Tevfik Bey’lerin emrinde bir askeri birliği Yunan taburuna karşı taarruza çıkardılar.

KÖPRÜBAŞI SAVAŞI :

Kısa günde Yunan işgal kuvvetlerinin karşısında ulusal inançla dolu Türk Birliği belirmişti. Her eli ayağı tutan, eline silah geçiren, çevre illerden, köylerden gelenler köprü başına koşuyordu.

Bu dirinme Türk Vatanı'nın kurtarılması için bir saldırgana karşı ilk savunma savaşı olacaktı. Menderes Köprübaşı çeşitli silah ve kıyafetle yurtsever insanların doldurduğu bir savaş yeri idi. Umurlu'dan Karahayıt Köyü'ne geçen ve orada toplanan Yörük Ali Efe Çetesi ile, Denizli'den Polis Komiseri Hamdi Bey'in komutasında toplanan Denizli Milisleri buraya gelmişlerdi. Köprübaşı Kumandanı Hacı Şükrü Bey birliklerin komutanlarından Teğmen Zekai, Teğmen Kadri, Yörük Ali Efe, Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı, Koçarlı Müfrezesi Komutanı Teğmen Selami, 176. Alay makinalı tüfek bölük komutanı Teymen Şerafettin Bey'lerle toplanarak 57. Tümen Komutanı Şefik Bey'i ziyaret ettiler. Bu toplantıda Aydın'da bulunan işgalci Yunan birliğine saldırı kararı verildi. Durum işgalci devletlerin Aydın'daki temsilcisi İngiliz subayına bildirilmek üzere imza edildi. Mektupta akacak kanların sorumluluğunun Türkler'e ait olmayacağı ve hemen Yunanlılar'ın Aydın'a boşaltması isteniyordu. Bu duyuru yola çıkarılmadan 28 Haziran 1919 günü Yunan kuvvetleri, rumların da katılması ile Köprübaşı'na taaruzza geçtiler. Bir taraftan da İzmir'den yeni kuvvetlerin gönderilmesine istediler. Aydın'da efelere yardım ettiklerini öne sürerek halk üzerinde bir korku ve yıldırma amacıyla görülmemiş işkence ve zulümlere başladılar,

Aydın çevresinde Yunan işgal birliklerine karşın büyük bir nefret duygusu başlamıştı. Yunan hayasızlığına karşı Söke, Bağarası bölgelerinde hazırlıklara girişildi. Söke'ye giden Kurmay Yüzbaşı Selahattin Bey, Orada bulunan Binbaşı Saip Bey'le Söke müfrezesini kurdular. Cafer Efe bu milislerin en yiğit kişisi idi.

AYDIN MUHAREBESİ 28-30 Haziran 1919

Aydın Muharebesi, 28 Haziran günü Yunanlılar'ın, Menderes Köprüsü'ndeki teşkilat merkezimize yapmaya yeltendikleri bir taarruz sebebiyle başladı.

Güneş henüz doğmamıştı. Menderes'in ve civarındaki bataklıkların tebehhuratından Aydın ovası her zamanki gibi hafif bir sisle örtülü bulunuyordu. Sabahın bu erken saatinde Aydın istikametinden gelen bir takım makinalı tüfek sesleri köprü başında bulunanları uykularından uyandırdı.

Tedrican yaklaşan ve yaklaştıkça daha iyi duyulmaya başlayan bu makinalı tüfek seslerinin geldiği istikamette merkezleşen dikkatler ve etrafi araştıran dürbünler 2,5-3 km uzakta takriben bir bölük kadar düşman piyadesinin avcıya yayılmış olarak Menderes Köprüsü'ne doğru ilerlemeye çalıştığı görülür.

Bu bir bölük kadar düşman piyadesinin gerilerinde, sazlıklar ve ağaçlıklar arasında daha kalabalık asker toplulukları görülüyordu.

Mukavemetin yuvasını dağıtmaya ve bir hamlede Kuva-i Milliye'yi ezip yok etmek isteyen Yunanlılar'ın bizimkilerden daha çabuk davranarak ani bir baskınla bizi can evimizden vurmaya yeltendikleri anlaşıyordu.

Düşmanın hareketi, körü başında bulunan asker ve milis müfrezelerimiz tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Çünkü, Yunanlılar'ın ihzar eyledikleri bu emrivaki ile bir gün evvel köprü başı toplantısında verilen malum kararın tavsamadan fiil haline gelmesine fırsat ve imkan verilmiş oluyordu. Aynı zamanda, muharebeye bizzat Yunanlılar sebebiyet vermiş olduklarından harp ve darp esnasında Aydın'ın yanıp yıkılmasından ve bu arada vuku bulacak can mal kaybından da Kuva-i Milliye'ye her hangi bir mesuliyet tevcih edilemezdi.

Yunan ilerleyişi karşısında hiç tereddüt edilmeden derhal silah başı emri verildi. Kısa bir zamanda muvazzaf ve milis bütün kuvvetlerimiz silaha sarılmış ve düşmanın üzerine atılmaya hazır bir duruma girmiş bulunuyorlardı.

İlk önce Bakırköylü Teğmen Kadri kumandasındaki Muğla milis müfrezesiyle Komiser Hamdi Bey kumandasındaki Denizli müfrezesi ileri atılarak düşmanı karşıladılar. Bir taraftan da "Göhlisar Köyü'nde" Yörük Ali Efe ile "Umurlu'da" Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e haber uçuruldu. Bir anda ovayı kaplayan silah sesleri, günlerden beri beklenen Aydın Muharebesi'nin başlamış olduğunu ilan ediyordu.

Yunanlı'lar, Fransız Yolu denilen ve o zamanlar henüz toprak imlasından ibaret bulunan Aydın-Çine şosesinin doğusunda ve tarlalar içindeki tümseklerden ve harman yığınlarından faydalananarak köprüye doğru ilerlemeye çalışıyorlardı. İlk çatışma burada başladı. Bir saat içinde Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin kumanda ettiği milis müfrezesi de köprü başına yetişerek cepheden düşmanın üzerine saldırdı. Kuvvetlerimizin açtığı şiddetli tüfek ateşi karşısında fazla mukavemet göstermeyen Yunanlı'lar, adım adım geriliyorlar, bizimkiler de peşlerini bırakmıyorlardı. Çok geçmeden muharebenin Eymir ve telsiz telgraf sırtlarına intikal ettiği ve burada düşmanın mukavemet göstermesi üzerine müsademenin ciddi bir şeklini aldığı görüldü.

Bu durum üzerine Menderes Köprüsü mevkiinde bulunan ve muharebenin gelişmesini bekleyen Miralay Şefik Bey, Teğmen Şerafettin Bey kumandasındaki makineli tüfek bölüğünü ileri sürdüğü gibi harbin gerektireceği tedbirleri almak ve Menderes Köprüsü ile muharebe hattı arasında irtibatı tesis ve temin eylemek üzere Binbaşı Hacı Şükrü Bey'i de ateş hattına gönderdi. Artık ok yaydan çıkmış, asker milis bütün kuvvetlerimiz mütecavizin üzerine atılmış olduğundan iki taraf arasında çok kanlı, çetin ve korkunç bir mücadele başlamıştı.

Merkezde Yörük Ali müfrezesini takviye eden Teğmen Şerafettin Bey'in düşman üzerine açtığı makinalı tüfek ateşi, Yunanlılar'ı hayli sarsmakla beraber muharebe hızından bir şey kaybetmedi. Bizimkiler, düşmanı yerinden söküp atmaya, onlar da tutundukları mevzileri bırakmamaya çalışıyorlardı.

Muharebenin iyiden iyiye kızıştığı ve öğle sıcağının tahammül edilmez şiddeti altında birkaç yüz vatanseverin kahramanca döğüşüğünü karşı tepelerden gören (Baltaköy) kadınların kimi su testisini, kimi ayran güğümünü omuzlayarak, kimi sepetine ekmek ve katık doldurarak erkeklerin takdir ve hayranlıkları altında ateş hattına koşuşmaları ve hiç çekinmeden mevzilere girerek mücahitlerimize su, ayran ve ekmek dağıtmaları, "Deyindi arslanlarım" "Deyindi yavrularım" diye muhاریleri teşvik etmeleri uydurulmuş bir efsane değil, Kuva-i Milliye tarihinde emsali nadirattan olmayan olaylardandır.

Muharebe o kadar çabuk gelişti ki, birkaç saat içinde Aydın şehrinin cenubunda Telsiz telgraf tepelerinden doğusunda Ilıcabaşı mevkiine ve Kepez sırtlarına kadar uzayan bir muharebe hattının teesüs ediverdiği görüldü. Bu hattın sol kanadının ucunu teşkil eden Telsiz telgraf tepelerini, ihtiyat Topçu Teğmeni Selami Bey'in kumanda ettiği Koçarlı milisleri ile Orhaniye'li Kara Durmuş ve arkadaşları tutuyordu.

Umurlu'da Binbaşı İsmail Hakkı Bey kumandasında bulunan piyade, topçu, makinalı tüfek ve milis kuvvetlerinden mürekkep müfrezelerimiz de akşama doğru şehrin doğusunda, Ilıcabaşı mevkiine yetişerek muharebeye katıldılar.

Çeştepe ve Tepecik köyleri istikametinden ilerleyen Mesutlar'lı Mıstan Efe kumandasındaki zeybekler akşamdan evvel şehrin cenup kesimlerine kadar sokularak islam ahali ile temas ve irtibat tesisine muvaffak olmuş, Çayyüzü mevkiini silahlarımızın hakimiyetine terkeden Yunanlılar daha gerilere çekilmeye mecbur kalmışlardı. Bugün düşman, en şiddetli mukavemetini Kepez, Eymir ve Tellidede sırtlarında gösteriyordu. Akşama kadar bütün şiddetle devam eden muharebe ancak ortalık iyice karardıktan ve hedefler görünmez bir hale geldikten sonra tavsamışsada silah sesleri sabaha kadar bütün bütün kesilmedi.

28.Haziran muharebelerine dair cephe kumandanı sıfatıyla Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in saat 20,30'da Miralay Şefik Bey'egönderdiği ilk yazılı rapor şudur:

Eymirköy civarından

Fırka Kumandanlığı'na 28.06.335

Saat 20,20

1- Eymir Köyü'nün şimal ve hakim sırtları Ali Efe çetesi tarafından işgal edilmiş ve düşman dere içinde ve takriben 500m ilerde bulunuyor.

2- Efradın Alman cephanesiyle Osmanlı mavzer cephanesine ihtiyacı vardır.

3- Umurlu cihetinden elan hiçbir çete şehre tekarrup etmemiştir: Tesri tekarrubu neye mutevekkif ise vatanın selameti için emir buyurunuz, infaz edilsin .

4- Vaziyetin halihazırda lehimize ceryan etmekte olduğu maruzdur.

175. Alay Kumandanı

Hacı Şükrü

28 Haziran muharebelerinde mühim zayıyatımız yoktu. Bütün telefatımız birkaç şehit ve 5-10 yaralıdan ibaretti.

Yunanlılar'a gelince; bugün akşama kadar ceryan eden muharebeler neticesinde Aydın'ı müdafaa edemeyeceğini anlayan Yunan işgal kuvvetleri kumandanı Kaymakam Sihinazi, İzmir'deki işgal ordusu kumandanı General Nider'ebir çok telgraflar çekmiştir.

Sihinazi'nin birinci telgrafı şudur:

İşgal Ordusu Kumandanlığı'na

Aydın: 28.06.1919

Saat 9'dan beri Aydın'ın cenubunda müsademe başladı. Saat 14'ten beri bu müsademeler tevessü ederek hakiki bir harp sahnesi haline girdi. Saat 20'ye doğru kuvvetli düşman grupları her taraftan şehri kuşatmaya başladılar. Kuvvetlerimin kaffesini harbe soktum. Müstacelen takviye gönderiniz.

Kaymakam

Sihinazi

General Nider'in cevabı:

İzmir : 29 Haziran 1919

Saat 15

Vaziyet hakkında haber bekliyorum . Takviye gönderiliyor. Yarın akşamdan evvel oraya yetişemez. Enerji göstermeniz lazımdır. Her taraftan taarruza geçiniz. Hiçbir suretle mevkiinizi terketmeyeceksiniz.

Nider

Bu telgrafa Kaymakam Sihinazi şu makalede bulunmuştur.

"Telgrafınız geldi. Şehirdeyiz. Türk evlerinden üzerimize ateş ediliyor.

Bütün gece ateş edildi".

Sihinazi

Kaymakam Sihinazi yalan söylüyordu. Yunan askerlerinin ve silahlı yerli rumların tecavüzünden büyük bir korku içinde bulunan şehrin Türk sekenesi can kaygısı ile evlerinin bodrumlarına, çatı aralarına ve hatta lağım ve hela çukurlarına girip saklandıklarından evlerden Yunanlılar'a silah atabilecek durumda değillerdi. Bilakis, Yunan Kumandanlığı'nın silahlandığı yerli rumlar, İslam mahallelerine dağılarak yüksek ağaçlara ve minarelere yerleştirdikleri otomatik tüfeklerin ateşiyle kimseye rahat ve huzur vermiyorlar, evleri bomba yağmuruna tutuyorlardı. Muharebenin birinci günü böyle geçti.

29 Haziran, Ramazan Bayramı'nın birinci günüdür. Muharebe sabahın saat 5'inde tekrar başladı. Esasen mevzilerde tüfek sesleri sabaha kadar kesilmemişti.

Saat 5.30'da Yunanlılar, Tellidede kesiminde şiddetli hücumlarla kendilerini adım adım şehre süren müfrezelerimizin üzerine top ateşi açtılar. Bu hadise, muharebenin bambaşka bir safhaya dökülmesine sebep oldu. Yunan topçusunun muharebe hatlarımızı döğdüğünü gören zeybekler, kuvve-i maneviye'nin bozulmaması için bizim topların da mukabele etmesi hakkında tümen kumandanı Miralay Şefik Bey'e haber üstüne haber gönderiyorlardı. Top ateşi açmak için çekinecek bir şey kalmamıştı. Zira, ok yaydan çıkmış, asker, sivil bütün kuvvetler düşmanın üzerine atılmıştı.

Tellidede ve Ilıcabaşı kesimlerinde tahkim edilmiş düşman mevzilerini ateş yağmuruna tutan makinalı tüfekleri bizzat üniformalı subaylarımız kullanıyordu. Miralay Şefik Bey, muhalefet etse bile Yörük Ali ve diğer bütün milislerin bu topları düşman üzerine tevcih için zor kullanacakları muhakkaktı. Hem milislerin arzusunu yerine getirmek, hem muharebenin gelişmesini sağlamak ve hem de İstanbul Hükümeti'ne karşı bir tevil yolu bulunmuş olmak için Miralay Şefik Bey'le 175. Alay Kumandanı Vekili Binbaşı Hacı Şükrü Bey arasında kararlaştırıldığı vechile, "hissiyatı vatanperveranesi Galethane gelen" Binbaşı Hacı Şükrü Bey "bütün Kuva-i Milliye kumandanlığının idarehale etmek üzere askerlikten istifa ettiğini" Miralay Şefik Bey'e resmen bildirdi. Oysaki bu istifa bittabi bir muvazaadan başka bir şey değildi.

Bu suretle Kuva-i Milliye kumandanlığını üzerine alan Hacı Şükrü Bey, düşmanın açtığı top ateşiyle mukabele edilmesi emrini verdi. Bu emir üzerine,

Menderes Köprüsü'nün biraz ilerisinde bulunan Obüs taburunun beşinci bölüğüne ait toplardan birisi muharebeye iştirak etmek üzere etraftan gelen ve kendilerine silah ve cephaneye verilmesini bekleyen gönüllülerle muharebeyi seyretmiş bulunan ihtiyar köylüler tarafından sürüklenerek Menderes Köprüsü'nün 400m kadar ilerisinde bir tarla içinde mevziye konuldu.

Batarya Kumandanı Üstteğmen Mahmut'du. Nişana, İhtiyat Topçu Teğmeni Süleyman(Köksal) geçti. Topyatağı mevkiinde bulunan düşman topçusunun üzerine tesirli bir ateş açıldı.

Menderes kesiminde düşmana top ateşi ile mukabele edildiğini gören Umurlu kesimindeki sahra bataryamız da, Kepez sırtlarını müdafaa etmekte bulunan Yunan makinalı tüfek mevzilerini sıkı bir şarapnel ateşi altına aldı. Bu kesimdeki top ateşini, topçu teğmeni Gelibolu'lu Kemal Bey idare ediyordu.

Ne Yunan topçusunun gösterdiği gayret, ne de general Nider'in emriyle Tire'den gelen iki bölük miktarındaki takviye kuvvetinin müdahalesi Yunanlılar'ı mağlubiyetten kurtaramadı.

Kaymakam Sihinazi'nin talebiyle İzmir'den hareket ettirilen erzak ve cephane yüklü bir tren 29 Haziran öğleden sonra Aydın'a yetişti. Bu tren şehir civarında çetelerimizin şiddetli ateşine uğramışsa da fazlaca tahribat görmeden istasyona sokulmaya muvaffak olmuştur. Söke'den ilerleyerek Ortaklar ve Germencik kesimlerinde düşmanın gerilerini tehdit altında bulunduran 135. Piyade alayının üçüncü taburu ile Giritli Cafer Ağa kumandasındaki milis kuvvetlerimiz de bu trene yolda tesadüf ederek ateş açmışlardı.

Her türlü cinayeti irtikap ve şiddetli bir imha poletikası takip eden Yunanlılar, yangından kurtulmak maksadıyla sokağa fırlayanları kadın, çocuk, ihtiyar, genç ne olursa olsun tüfek ve makinalı tüfek ateşine tutarak öldürüyorlardı. Aydın şehri adeta maktelhane, bir insan mezbehası halini almıştı.

Yunan kumandanı Kaymakam Sihinazi, 29 Haziran günü muharebe durumu hakkında sıra ile saat 9'da, 10,30'da, 13,30'da, 16,30'da ve nihayet 22'de olmak üzere İzmir'de General Nider'e tam beş telgraf çekmiştir. Yunan kumandanının ne vaziyette olduğunu anlamak için birkaç telgrafa bakalım.

Aydın :29 Haziran 1919

Saat 9

İşgal Ordusu Kumandanlığı'na

İsyana iştirak ettikleri tahakkuk eden mutasarrıf, hakim ve Müddeiumumi tevkif edilmişlerdir. Mutasarrıf ahaliyi tahrik için duvarlara ilanlar yapıştırmıştır.

Sihinazi

Aydın: 29 Haziran 1919

Saat:10;30

İşgal Ordusu Kumandanlığı'na

Düşman şimdi topçu ateşi açtı. Topçu kıttatı göndermenizi rica ederim.

Sihinazi

Aydın: 29 Haziran 1919

Saat 13;30

İşgal Ordusu Kumandanlığı'na
İlk vasıta ile Lvil ve Manliher fişengi ile topçu malzemesi gönderiniz.
Sihinazi

Aydın:29 Haziran 1919
Saat: 16,30

Şehir içinde mukavemet merkezleri belirlediği hakkındaki iddia, şaşkın Yunan kumandanının vehminden başka bir şey değildir. Mücahitlerimizin, cenup kesiminden şehre girdikleri hakkındaki işaret ise doğrudur.

Kuva-i Milliye'nin şehre sokulduğundan habersiz bulunan Yunan kumandanı, bu kuvvetleri şehrin içinde gizlenen ve üreyen mukavemet yuvaları sanıyordu. Halbuki, şehrin Türk ahalisi gizlendikleri yerlerden başlarını çıkarabilecek halde değillerdi.

Kaymakam Sihinazi'nin telgraflarına, İzmir'de General Nider'in verdiği cevap, "Tire tarikle kuvvetli takviye kıtaatı, trenle bol cephaneye gönderilmiştir."den ibaret kaldı. Aydın'daki Yunan Kuva-i Askeriye'si 29 Haziran günü Tire'den iki bölük miktarında bir takviye kuvveti aldıkları gibi İzmir'den gönderilen cephaneye ve erzak yüklü bir trenle de erzak ve mühimmat ihtiyaçlarını sağlamışlardı.

General Nider, 30 Haziran tarihli diğer bir telgrafında da:

"Musademe zayıfatı ve ittiyaz edilen tedabir hakkında serien tafsilat veriniz: Enerji ve taarruzi hareketinizin zaferi temin edeceğini ehemmiyetle nazarı dikkate almamız lazımdır. Yakında birinci fırka tamamıyla size yetişecektir."diyordu.

Yunanlılar şehrin büyük binalarına, bilhassa minarelerin şereflerine yerleştirdikleri makinalı tüfeklerin ateşi ile çetelerimizin hücumlarını durdurmak hususunda fevkalaade gayretler sarfediyorlar, her köşe başını ve her sokak ağzını sonuna kadar müdafaa etmeden bırakmıyorlardı. Bu meydanda "BeyCamii" minaresinin şerefesine konulan bir makinalı, "Kozdibi"ve "Ağaçarası" istikametlerinden ilerleyen Yörük Ali ve arkadaşlarının istasyon cihetine sokulmalarına ve çarşıya doğru yürümelerine engel olmaya çalışıyordu.

Yunanlıların en çok mukavemet gösterdikleri kesim, şehrin doğusundaki Kepez sırlarıdır. Rum mahallesinin bir ucu bu sıtlara kadar uzanmakta ve orada nihayet bulmaktadır. Doğudan gelecek Türk taarruzunu karşılamak için bu sırtlar, çok fazla tahkim edilmişlerdi.

Elimize geçen İslam mahallelerinin kurtarılan halkı, bir sel gibi Menderes Köprüsü'ne doğru akıp gitmektedir. Çünkü bu zavallıların evleri, barkları yanmış Aydın'da barınacak yerleri yurtları kalmamıştır.

Yarının ne olacağı da belli olmadığından Menderes'in öte tarafına geçmekle hiç olmazsa canlarını kurtarmış saymaktadırlar.

30 Haziran Muharebeleri ve Aydın'ın Kurtarılışı

Göklere çıkan yangınların ve iştiial eden zeytinyağı depolarının gözleri kamaştıran ışığı altında sabaha kadar ara vermeden devam eden muharebe, şafakla beraber başlayan şiddetli bir topçu ateşiyle büsbütün hızlanıyor. Sahra ve obüs toplarımızın savurduğu güller bir ölüm kasırgası gibi şehrin üstünde ıslıklar çalarak patlamakta, bomba, makinalı tüfek ve tüfek seslerinin kulakları sağır eden gürültüleri arasında insanların hayatı bir su gibi akıp gitmektedir. İki taraf bütün gayzı ve bütün hıncı ile birbirinin üzerine atılmış, boğmak, öldürmek için birbirinin gıtağına sarılmıştır. İnsanoğlunun ne yırtıcı bir mahluk olduğu , harptebelli oluyor.

Aydın şehri cehennemden bir parça gibi kan ve ateş tufanı içinde yanıp kavrulmaktadır.

İslam mahallelerini ateşe vermek suretiyle düşmanın çıkardığı büyük yangının bir kolu Yahudi mahallelerini silip süpürmüş, Cuma, Orta ve Dükkanönü mahallelerini mahfeden diğer bir kolu da Rum mahallesine atlamıştır. Şiddetli bir garp rüzgarının körüklediği yangının kızıl alevleri, aç bir ejder gibi bu mahalleyi debir harebe haline sokmaktadır.

On gün evvel Antalya'dan hareket ettirilen 176. Piyade alayının birinci taburu ile 135.piyade alayının birinci taburuna Bağarası'dan gönderilen 150 kişilik gönüllü müfrezesi tahmin edildiği gibi ancak harbin üçüncü günü öğleden evvel Aydın'a yetişip gelmişlerdi.

Antalya'dan gelen taburun 125 silah mevcudu vardır. Gerek bu tabur, gerekse Bağarası'ndan gelen nizamiye ve milis kuvvetleri,Kuva-i Milliye için tam zamanında yetişen küçümsenmeyecek taze bir yardımdı.

Şehrin diğer semtlerinden ricat eden düşman mükemmel bir surette tahmin edilmiş bulunan Kepez sırtlarında tutunmakta ve mevzilerini muhafazaya çalışmakta olduğundan Antalya'dan gelen 176. Piyade alayının birinci taburyu, obüslerimizin himaye ateşi altında bu sırtlara tevcih ettirildi.

Artık bütün müdafaa imkanlarından mahrum kalan ve her noktada bozulup dağılan Yunanlılar, şehri bırakıp gitmekten başka hiçbir çareleri kalmadığını görünce İzmir istikametine doğru çekilmek mecburiyetinde kaldılar.

27 Mayıs'tan, 30Haziran 1919'a kadar 33 gün süren bir işgalden sonra "Aydın"ın dörtte ikisi yangınlardan, harplerden bir harebeye dönmüş olduğu halde kurtarılıyor. Fakat pek sevinilmiyor. Derhal büyük takviye kuvvetleri alan Yunanlılar, üç gün sonra "Onu"tekrar elimizden alacaklar, 7Eylül 1922'ye kadar tam üç sene iki ay yedi gün bize onu hasretini çektireceklerdir.

Kuva-i Milliye, Aydın'ı tam bir hercümerç içinde buldu. Yunanlılar, mutasarrıf Abdurrahman Bey'i ve diğer siyasi mevkıfları beraberlerinde götürmüşlerdir. Sokaklar bir çok kadın, erkek ve çocuk cesetleriyle doludur. Şehrin yarıya yakın kısmı yanmıştır. Şiddetli bir garp rüzgarının tesiriyle Rum mahallesi hala yanıyor.

Rum mahallesinde bazı evlerin bodrum katlarına, su mahzenlerine ve yanan binaların enkazı arasına gizlenen birtakım müfrit, ferdi mukavemet unsurlarıyla mevzii çarpışmalar devam ediyor.

Yerli rumların bir kısmı Yunanlılar'ın peşine takılarak gitmiş. Türklerin şevkat ve merhametine sığınmayı tercih edenler (4000'e yakın) bulundukları Çakıroğlu Bahçesi ve Sörler Mektebi gibi mahallelerden alınarak hükümet konağına getirilip istirahat ve ihtiyaçları temin edilmiştir. Hükümetin bütün odaları, koridorları ve çok geniş meydanlığı Kuva-i Milliye'ye sığınan Rum ailelerle doludur. Bunlar arasında, geçirdikleri büyük korkunun tesiriyle heyecandan, sinir bozukluğundan ayılanların, bayılanların haddi hesabı yok. Gül gibi yaşarlarken rahatlarını bozdukları ve başlarını belaya soktuklarından dolayı Yunanlılar'a lanet okuyorlar.

Şehrin Türk kesimi de Hristiyan'lar gibi kurtulmuş ve kurtarılmış olmalarına rağmen korku ve heyecan içindedir. Üç gün süren muharebelerin ve tepelerin üstünde patlayan mermilerin dehşeti, onların da sinirlerini bozmuştur.

Bir çok Türk aileleri daha şimdiden şehri terketmeye başlamışlardır. Menderes köprüsüne kadar bütün yol boyu kağnılar, arabalar, hayvanlar ve insanlardan mürekkep mahşeri bir kalabalığın altında adeta tıkanmış gibidir. Kafile kafile Nazilli, Söke, Koçarlı ve Yenipazar istikametlerine kaçanlar da var.

YAĞMA : Yunanlılar'ın çekilmesi ve şehrin kurtarılmasıyla beraber Aydın'da müthiş bir yağma başlamıştır. Etraf köylerden, şehre sokulan binlerce insan, zengin Aydın çarşısını ve yanmakta olan evlerin eşyasını soyuyorlar. Bu önüne geçilmesi mümkün olmayan bir afettir. Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in, arkasında üç beş asker ve elinde tabancasıyla yağmacılara karşı yaptığı tehditler, sarfettiği gayretler hiçbir fayda vermiyor. Talanı, yalnız köylerden gelen halk ve söz dinlemeyen çingeneler değil, çeteler, mîlsler ve askerler de yapıyorlar.

Aydın çarşısı üç gün üç gece yağma edildi. Talan eşyasıyla heybelerini dolduran milislerin ve gönüllülerin hepsi tekrar gelmek vaadiyle köylerine döndüler.

Diğer taraftan galibiyet ve zaferle zeybekler ve çeteler havaya kurşun sıkarak keyif çatmakta ve silahlarının tesirini denemek için canlı hedefler aramakla meşgul bulunmaktadır.

Keyif için havaya sıkılan kurşun Aydın muharebelerinde sarfedilen cephanenin miktarından az değildir.

Efelerin cephane israfı bu kadarla kalmadı. Milli ordunun teşekkülüne kadar bütün Kuva-i Milliye devrinde çetelerin, zeybeklerin ve efelerin havaya milyonlarca kurşun sıktıklarını o günleri yaşayanlar unutmamışlardır.

57. Tümen birliklerine mensup erler de başıbozuklarla beraber yağmaya daldıklarından askerlik vazifelerini unutmışlar, subaylarının emirlerini dinlemez olmuşlardı.

Yunanlılar bakmışlarki gelen giden, arayan soran yok, ileriye gönderdikleri bir keşif yolu vasıtasıyla rıçat hatlarının tamamen açık bulunduğunu anlayınca Karapınar istikametine doğru çekilip gitmişler. Şehre giren Kuva-i Milliye ve askerler, yağmaya dalmışlar, kaçan düşmanın henüz kendilerinden pek uzaklarda olmadığını unutmışlardı. Bundan başka kuvvetlerimizin sevk ve idaresinde de muvaffakiyetin devamı için elzem bulunan kumanda vahdeti yoktu. Herkes başına buyruk hareket ediyor, kimse kimsenin emrini dinlemiyordu. Kimse kimseye emir verebilecek bir halde de değildi.

Eğer Aydın muharebelerine iştirak eden bütün kuvvetlerimiz dağılmayarak tek bir kumanda altında bulunupta, yağmaya dalacakları yerde kaçan düşmanın takibine koyulmuş olsalardı, maneviyatı bozulmuş, cesareti kırılmış ve darmadağın bir hilde ricat etmekte bulunmuş olan Yunanlılar'ın hiç değilse bir kısmını esir alabilirlerdi. Yukarıdaki sebeplerden dolayı büyük bir fırsat kaçırılmış ve Kuva-i Milliye, tarihi bir şereften mahrum kalmıştır.

Aydın muharebelerine iştirak eden milisler ve gönüllüler "Aydın kurtarılmış, işimiz bitmiştir"diyerek kamilen köylerine döndükleri gibi 57. Tümen kıtasındaki muvazzaf erlerin çoğu milislere bakarak vazifelerini bırakıp savuştuklarından bir Yunan taarruzu karşısında şehrin müdafası imkansız bir hale gelmişti.

Yunanlılar İzmir'e bir tayyare filosu getirmişlerdi. Bu filoya mensup tayyareler temmuzun birinci günü sabahından itibaren sık sık Aydın üzerinde keşif uçuşları yapıyorlardı. Askerlikten anlayanlar bu ziyaretlerin bir takım tehlike işaretleri olduğunu anlamakta gecikmediler. Bazı ihtiyat tedbirleri almak mecburiyetinde kaldılar.

- a) İki piyade taburu ve bir makinalı tüfek bölüğü ile şehrin şimal kesiminde hakim bir mevki olan Topyatağı'ı,
- b) İki piyade taburu ile de şehrin cenubundaki Telsiz Telgraf Tepeleri'ni tutturduğu gibi,
- c) Sahra ve obüs bataryalarını da Telsiz Telgraf Tepeleri'nde mevziye koydurmuş,

Bu suretle hem garptan gelecek bir taarruza karşı şehir müdafaya alınmış, hem de topraklarımızın pek muhtaç oldukları cephane ihtiyacı sağlanmıştı.

Diğer taraftan, Türkler'e karşı çok kötü muamele yapmış olan yerli rumların evvelki gibi Yunanlılar'a yardımcı unsur olarak Aydın'da bırakılmaları caiz görülmediğinden bunların şimendüferle dahile sevklerine başlanmıştı. Yunanlılar tekrar Aydın'ı işgal edinceye kadar yerli rumlardan ancak 1000 kadarının sevki mümkün olabildi. Geri kalanı istemiye istemiye Aydın'da bırakıldı.

Üç gün içinde Aydın oldukça boşalmış, islam ahalisinin yüzde sekseni şehri teketmiş, hristiyanların dörtte biri dahile nakl olunmuştu.

Şiddetli muharebelerle harap olan Aydın'da artık bir türk ve İslam ekseriyeti bahis mevzuu olamayacağına ve Yunanlılar'ın Türkler'e karşı pek zalim bir imha politilası takip eyledikleri malum bulunduğuna göre Aydın'dan Türkler'in hicretine mani olmaya çalışmak, en hafif tabirle zalimin zulmüne yardım etmekten başka bir şey olamazdı.

AYDIN'IN YUNANLILAR TARAFINDAN İKİNCİ DEFA İŞGALİ

General Nider 29 Haziran 1919 tarihli telgrafında Kaymakam Sihinazi'ye "Enerji göster, taarruza geç, zafer sizindir, yakında birinci fırka yardımınıza yetişecektir."diyordu. Halbuki Sihinazi kuvvetleri, Kuva-i Milliye'nin karşısında vaadolunan yardımın gelmesini beklemeyerek Aydın'ı silahlarımıza teslim mecbur olmuştu. Sihinazi kuvvetlerinin Aydın'ı terkederek Karapınar istikametinde çekildiğini haber alan Kuva-i İşgaliye kumandanı General Nider, 1. Tümen kumandanı Albay Zafıryo'ya şu emri verdi :

- 1- Son gelen haberlere göre bizimkiler Aydın'ı terkederek kadın ve çocuklar da beraber olarak Karapınar'a doğru çekilmektedirler.
- 2- Tire'de toplanacak olan kuvvetlerimizin cenubunu seyretmek vazifesiyle 13. Fırkaya mensup 3. Piyade alayı bugün şimenüferle Tire'ye gitti.
- 3- İş bu emirden itibaren fırkanıza tahsis edilen baladaki mıntıkanın işgal ve asayişini deruhte ve bugünkü vaziyet iktizası Tire'de toplanacak olan mezkur kuvvetlerden mıntıkanızdaki luzum göreceğiniz diğer cüzütamlardan da istifade ederek muhtelit bir liva teşkil ve Aydın'ı yeniden işgal edeceksiniz.
- 4- Aydın'ı işgal ve (İzmir- Aydın) hattından istifade edinceye kadar askerlerin Tire'de tesis edeceği erzak ve cephanenizi edilecektir.

Nider

General Nider'in bu emrine göre Aydın'a taarruz edecek kuvvetler şu suretle toplanacaktı.

Kasaba, Manisa'da bulunan kuvvetlerden :

- a) 5. Piyade alayı, 1.1/2 batarya, 1/2 süvari bölümünde mürekkep bir grup bulundukları yerden hareketle Tire'ye gidecekler.
- b) 4. piyade alayından Manisa'da bulunan tabur ve 13. tümen 2 batarya top, keza bulundukları yerlerden hareketle Tire'ye gidip Miralay Kondilis'in emrine gireceklerdir.

Bunlardan birinci grup 2 Temmuz 1919'da

İkinci grup ise 30 Haziran 1919'da Tire'ye varmıştı.

Üçüncü piyade alayı şimendüferle İzmir'den nakl edilerek 30 Haziran 1919'da Tire'ye geldi.

Temmuzun 3. günü öğleden sonra saat 15.30 sıraları Yunanlılar'ın Aydın'ı ateşle kaplamakta oldukları öğrenildi. Bunlar demiryolunun iki tarafından ilerleyen ve bir alaydan fazla olduğu tahmin edilen Sarıyanis kumandasındaki kuvvetlerdi.

Aydın'dan herkes kaçmıştı. Şehri müdafaa edecek kimse kalmamıştı. Binbaşı Hacı Şükrü Bey emrinde pek zayıf bir milis kuvvet i vardı.

Aydınlı bir ihtiyat subayı şu hatırasını nakletmiştir .

Milli kuvvetlerin Aydın'a girdiklerinin 3. günü idi. Öğleden sonra Kozdibi kahvelerinde oturuyorduk. Şahsen tanımadığımız bir adamın oradaki büyük çınar ağacına iri yazılarla yazılmış bir kağıdı çivilediğini gördük. 57. fırka kumandanı Miralay Şefik Bey'in imzasını taşıyan ve halka hitaben bu kağıtta "resmen hükümetin teessüs ederek vazifeye başladığı, herkesin işi ve gücü ile meşgul olması, artık silahla dolaşmaya lüzum kalmadığından silahların hükümete teslim edilmesi" tavsiye ediliyordu. Biraz sonra karşıkı bakkala bir atlı geldi. Öte beri alıyor ve bir şeyler anlatıyordu. Öğrendik ki, bu adam "Ekizdere"tarafındaki bahçesinde çift sürmekte iken Yunanlılar'ın taarruzuna uğramış ve kaçmış.

Bu hal bizi hayretler içinde bıraktı. Çünkü fırka kumandanının resmen duvarlara yapıştırdığı beyannamelerle bakkaldan alışveriş eden adamın anlattıkları arasında büyük bir tezat vardı. Hemen 25-30 toplanarak Ekizdere istikametine yürüdük. Birkaç kilometre ilerde bağlar içinde birinin Aydın'a doğru koşmakta olduğunu gördük. Durdurduk ve sorduk: O da Yunanlılar'ın taarruzuna ve ateşine uğramış, Aydın'a haber vermeye gidiyor.

Daha ileriye gitmekten vazgeçerek dağ istikametine yönelip ulu yola çıktık. Kızılçay istikametinden bir süvari geldi. Bu , Ekizdere istikametinde keşif hareketi yapmakta olan süvari müfrezesi kumandanının, Miralay Şefik Bey'e göndermekte olduğu bir raporu götürüyordu. Raporda "müfrezenin Yunan öncülerıyla temas halinde bulunduğu ve kademe kademe geri çekildikleri" bildiriliyordu.

Artık hakikat anlaşılmış ve bizim oralarda vakit geçirmemizin sebep ve manası kalmamıştı.

Geldiğimiz yoldan tekrar Kozdibi'ne döndük. Aydın'da yeni bir mühacerat başlamıştı. Halk bir sel gibi Menderes Köprüsü'ne doğru akıp gidiyordu. Bu sırada Miralay Şefik Bey'in, arkasında 15-20 süvari ile kalabalığın arasından Tellidede tarafına doğru atını sürüp gittiğini gördük.

Saat 15.30'da Binbaşı Hacı Şükrü Bey Dedekuyusu mevkiinden Miralay Şefik Bey'e şu raporu gönderiyor :

Fırka Kumandanlığı'na

Dedekuyusu 3 Temmuz 335

Saat 3.30

- 1- Kızılçay'ın yantop döşemesinin başında ilerlemekte iken düşmanın ateşine maruz kaldım. O civarda 20 kişilik bir piyade kuvvetini Kadri Efendi'nin kumandasında bırakarak Dedekuyusu'na geldim.
- 2- Sağ taraftan hafif ateş sedaları gelmektedir.
- 3- Elimde başka hiçbir kuvvet yoktur. Oradan kuvvet tahrik ettirmeniz mecburdur.

Binbaşı
Hacı Şükrü

Hatırasını nakleden ihtiyat subayının bir süvarinin Miralay Şefik Bey'e götürmekte olduğunu söylediği rapor olsa gerekir, bu rapordan çıkarılan mana şudur :

- 1- Düşmanın öncü kuvvetleri artık Aydın'a girmek üzeredir.
- 2- Binbaşı Hacı Şükrü Bey'le beraber gidenler de kaçmış yalnız Teğmen Kadri Bey müfrezesi kalmıştır.
- 3- Aydın'dan hiçbir kuvvetin ileri gönderilmesi mümkün değildir. Aydın'ı terketmekten başka kumandanlıkça yapılacak bir şey yoktur.

Çok geçmeden Topyatağı kesiminde, dağ yolunu takiben Tire istikametinden gelen Miralay Kondalis emrindeki gurubun öncüleri ile temas ve muharebe başlıyor.

Demiryolunun iki tarafından ilerleyen Sarıyanis emrindeki kuvvetler de Telsiz Telgraf tepelerini tutmakta olan müdafilerimize çatıyor.

İki taraf topçularının iştirakıyla kızışan muharebe, gece yarısına kadar devam ediyor. Yunanlılar'ın iki koldan gelen takviyeli bir tümenine dört top, altı ağır makinalı ve 200 silahla karşı duruyoruz. Buna rağmen çok ağır ve ihtiyatla ilerleyen düşman, sabaha kadar Aydın'a girmeye cesaret edemiyor.

Topyatağı kesimindeki zayıf kuvvetlerimiz gece yarısından sonra düşmanla teması kesip mevkilerini terkederek Telsiz Telgraf tepelerindeki kuvvetlerimizle birleştikten sonra Menderes Köprüsü'ne çekiliyorlar.

Düşman ilerleyişi karşısında şehri terkederek Kepez sırtlarına çekilen Yörük Ali Efe ve arkadaşları da köprü başına geliyorlar.

4 Temmuz sabahı Menderes Köprüsü'nde toplanan kuvvetlerimiz şundan ibarettir.

175.piyade alayının birinci taburu . Mevcudu, 20silah ve ikisi kullanılmayan 4 ağır makinalı tüfek,

175.piyade alayının üçüncü taburu. Mevcudu 30 silah,

135.piyade alayının ikinci taburu. Mevcudu 10 silah,

176.piyade alayının birinci taburu. Mevcudu 60 silah ve 4 makinalı tüfek,

17. kolordu süvari bölüğünden 17 atlı,

57. sahra birinci tabur birinci bölüğünden bir takım(2 top)

59.iskoda cebel öbüs taburundan bir takım (2top)

Teğmen Bakırköylü Kadri Bey müfrezesi. Mevcudu 15 silah,

Milis kuvveti olarak Yörük Ali ve Kılıçoğlu Hüseyin müfrezesi. Mevcudu 50 silah,

Hepsi 195-200 silah, 6 ağır makinalı tüfek, öküzlerle çekilen 4 top ve 17 atlı.

Halbuki, daha üç gün evvel cereyan eden Aydın muharebelerinde nizamiye taburlarının silah mevcudu 400'den fazla idi. Harbin ve ahvalin bütün maddi ve manevi mesuliyetini omuzlarına yüklenen MiralayŞefik Bey'in refakatında Kurmay Yüzbaşı Selahatti, Mülhak YüzbaşıHüsnü, Üsteğmen Tevfik ve tümen yaveri Teğmen İsmail Hakkı beylerle birkaç emir eri vardır.

Menderes Köprüsü'nü tutan piyade kuvvetlerimizin ilk kademesi, Menderes Köprüsü'nün biraz ilerisinde ve iki tarafında, ikinci kademesi de makinalı tüfeklerle beraber köprünün gerisindeki sıtlarda, yani Emrez Köyü önündeki yamaçlara yerleştirilmiştir. Bu kuvvetlerin kumandası binbaşı Hacı Şükrü Bey'e verildi.

Sahra ve öbüs topları da Menderes Köprüsü'nden takriben iki kilometre uzakta, Andonağa çiftliği veya çiftlik burnu denilen mahallenin biraz ilerisinde mevzi aldırıldı.

Şimdi de Şefik Bey'i dinleyelim :

"4 Temmuz sabahı, karşısındaki topyatağında ve telsiz sırtlarında Türk kuvvetlerinin bulunduğunu sanan düşman, topçu ateşiyle topyatağı mevkiini yokluyor. Cevap alamayınca ağır ağır ilerleyerek Aydın'ı işgal ediyor. Bizimkilerin Menderes Köprüsü istikametine çekildiğini anlayınca Telsiz Telgraf ve Tellidede sırtları gerisine yanaşiyor.

“Menderes Köprüsü cihetine karşı devamlı tarassutlarından, kumanda heyeti olduğu anlaşılan 60-70 atlının Telsiz Telgraf sırtlarında tarassutta bulundukları görülüyor.”

“Bir zaman sonra düşmanın piyade kuvveti, Eymir namı diğer Tellidede sırtlarıyla Telsiz Telgraf sırtı arasında şoseyi takiben ilerlemeye ve açılmaya başladı. Bu kuvvetler topçuya 5-6 bin metre mesafe dahiline gelince dört topun ateşini evvela Telsiz Telgraf sırtlarındaki meydanda olarak bizi tarassut etmekte olan mezkur kalabalık atlı kumanda heyetini selamlamak için tevcih ettik. Bu ateş üzerine bunlar, derhal sırtın gerisine savuştular ve gözden kayboldular. Düz bir arazide hareket eden Yunanlılar, sazlıklardan ve hendeklerden istifade ederek ilerlemekte ve köprüye yaklaşmakta idi. Düşman topçusu dahi köprüdeki kuvvetimize ve bulunduğumuz topçu mevziine ateşini tevcih etti. Aynı zamanda iki tabur tahmin edilen uzun bir yürüyüş kolunun Telsiz Telgraf sırtı gerisinden çıkarak kuzeybatı istikametinde ilerlediği görüldü.”

“Kuzeybatı istikametinde ilerleyen kuvvetin taarruz hedefi topçularımızın bulunduğu Petraki Çiftliği olduğu tahmin olunurdu. Henüz mesafe pek uzak olduğundan biz bu kuvvete şimdilik ehemmiyet vermeyerek köprüdeki kuvvetimize karşı taarruzana, düz oavadan devam eden düşman kuvvetine topçu ateşimizi gittikçe şiddetlendiriyoruz.”

“Çine’den veKoçarlı’dan gönderilmesini rica ettiğimiz milli kuvvetlerden gelen yoktu. Köprüye taarruz eden Yunan kuvvetinin tevekkufu üzerine, topçumuza gittikçe yaklaşmakta ve tehlikeli bir vaziyet almak olan Aydın’ın kuzeybatısından yürüyen düşmanın yürüyüş koluna 3000 metreden topçu çatal ateşimizi çevirdik.”

“Bir Tecrübe : Beyan olunan yürüyüş kolunu ateşimizle tevekkufa mecbur ettikten sonra topların kızgınlığı giderildi. Tabanları ıslah edilir edilmez, köprü ilerisindeki düşman taarruz kuvvetinin tecrübeye müstenit bir tesir ile kaçırılması çaresini şu suretle düşündüm.”

“Malum olduğu üzere muharebe meydanlarında ateş altından geriye kaçış, bulaşık bir hastalıktır. Birkaç kişinin ateş altından geriye kaçışı bütün efrada yansıyabilir. Bunun önüne hemen geçilmezse bütün cephanenin bozulmasını ve hatta koca bir muharebenin kaybolmasını ekseriyetle intac edebilir.”

“Zemin bu hastalığa çok müsaitti. Çünkü yer düz olduğundan geriye kaçacakları, düşmanın diğer efradı görebilirdi. Yalnız, kaçıracağımız düşman efradının biraz kömeli olması lazımdı. Topçu dürbünüyle takip ettiğim düşmanın avcı hattının bulunduğu zemin tarlalıktı. Bazı tarlaların içinde büyük buğday ve arpa demet yığınları vardı. Batarya dürbünlerini bu demet yığına çevirerek ve hedefi göstererek her iki topçu takımının ateşlerinin bu yığının gerisinde saklanan düşmanneferlerine tevcihi emrini verdim.

Demet yığınının önüne, ardına, ilerisine, gerisine nihayet üzerine isabet eden ve gittikçe sıklaşan dane, şerapnel, ihtiraklı mermilerinin tesiriyle kısa bir zamanda demet yığınının arkasında saklanan 5-6 Yunan neferi geriye telaşla kaçıştılar. Artık bütün düşman gayri muntazam kaçıyordu. Düşmanın büyük emeklerle ilerleyen bütün kuvveti panik halinde geriye kaçmakta ve topçumuzda şerapnel ateşiyle düşmanı şiddetle takip etmeye devam etti.”

“Düşmanın birinci taarruzu bu küçük kuvvetimiz karşısında topçumuzun da tedbirli ateşi karşısında mağlubiyete uğramakla bitti.”

“Batarya kumandanları, Gelibolulu Kemal, Manastırlı Yakup Efendi’lerdi.”

DÜŞMANIN İKİNCİ TAARRUZU

“Düşmanı takip eden nizamiye efradı ile Yörük Ali Efe’nin ve refiki Kılıhoğlu Hüseyin Efe’nin ve arkadaşlarının Aydın muharebelerindeki yararlıklarındansonra da bizden ayrılmayarak bu muharebeye iştirak etmiş olmalarını burada takdirle kaydederim.”

“ Artık kuvvetlerimizin pek azıcık olduğunu düşman görmüştür. Yunanlılar, bozulan ve geriye kaçan kuvvetlerini Tellidede ve Telsiz sırtlarında durdurdular. İkinci bir taarruza kalktılar. Bu kuvvetin, evvelki bozulan kuvvet lomadığını gösteren alametler vardı. Taarruz kuvveti evvelki kadardı.”

“ Düşmanın bu taarruz kuvveti karşısında ve düşmanın topçu ateşi altında, ağaçlıklara kadar, yani köprü’nün beş kilometre ilerisine kadar kaçan düşmanı kovalayan nizamiye ve milis kuvvetlerimiz bi-zarar ricata başladı.”

“ Fakat, köprü istikametine dönenler pek az oldu. Büyük bir kısmı şarka çekildi. Bu hareket çok kötü oldu. Çünkü esas bundan ibaret oln piyade kuvvetlerimizin üçte ikisini daha kaybetmiştik.”

“ Düşman şarka çekilen efradımızı takip etmeyerek yine köprüyü hedef almış, açılmış ve yayılmış olduğu halde muntazaman ve topçu ateşimize ehemmiyet vermeyerek ilerliyordu.Düşmanın bu taarruzu esnasında Koçarlı nahiyesinden atlı olarak 40 kadar milli nefer, kıymetli bir jandarma çavuşunun kumandasında topçu mevziimize, imdadımıza geldi. Bu müfreze Petraki çiftliğinde alıkonuldu. Topçumuz bu taarruzu tevkif için ateşine devam ediyordu. Akşam yaklaşıyordu. Akşamın gelmesi, can sıkıntımızı arttırıyordu.”

“Gün iyice karardıktan sonra topçu ateşini kestik.”

“Köprü başındaki kuvvetten hiçbir malumat alınamıyordu. Karanlık bastıktan sonra da köprü önündeki düşmanın hareket ve vaziyeti görülemiyordu.”

“Topları geceleyin esasen Petraki çiftliğinde tutmayacaktım. Çünkü 3 kilometre karşıda ve köprüünün önünde bulunan düşman kuvveti topçumuz için bir tehlike idi.”

“Koçarlıdan gelen atlılar ve elde ne kadar emireri ve piyade varsa Petraki çiftliğinde kalarak emniyet tesis etmeleri temin edildi.”

“Piyade ateşi sırtlarda işitilmeyecekti. Çünkü kuvvetlerimiz bu sırtların bu sırtların şimal eteklerinde ve makinalılar da yamaçlarında idi.”

“Topların Çine istikametinde çekilmesi tehlikeye girecekti. Çünkü o sırtlardan ilerleyecek düşman piyadesi Çine şosesini kesecek vaziyettedir.”

“Böyle bir vaziyet karşısında topları düşmanın zaptından kurtarmak için Koçarlı istikametine, yani Menderes’emuvazi olarak garbe yürümek çaresini düşündüm. Fakat orada ve hemen bulunduğumuz Petraki çiftliğinden geçen Çine çayından geçmek lazımdı. Çay o kadar derin değildi.”

“Bu tetkikler yapılırken toplar koşulmuş, cephane arabalarına imkan ölçüsünde cephane sandıkları konulmuştu.”

“Artık yeni bir karar ve emir vermek lazımdı. Gündüz cereyan eden muharebelerde galip gelmiş ve galiben muharebeye devam etmekte bulunmuş ike milli kuvvetlerin muharebe meydanına gelmemesi ve mevcut olan pek cüz’i milis ve piyade efradımızın da şarka çekilmesi ve makinalı tüfeklerin olası arızalara uğraması, kuvvetimizi hiçe indirmişti.”

“Çine’de milli efradın cephaneye sevki çareleriyle işgal ederken bir rapor geldi. Rapor Yörük Ali imzası ile yazılmıştı. Menderes Köprüsü’de oldukları ve bu köprüünün elimizde bulunduğu bildiriliyordu.”

“ Köprüdeki kuvvetin kumandanı olan Binbaşı Hacı Şükrü Bey’de Çine’de bu raporu aldığımız sırada yanıma gelmişti. İfadesine göre düşmanın ilerlediği, köprüyü geçtiği haberi yayılmış.”

Tarihe mal olmuş askeri bir hareket hakkında söz söylemek bize düşmez. Takviyeli bir tümenin taarruzuna birkaç yüz kişinin karşı karşı durması ve mukabeleye cesaret etmesi herhalde harp tarihinin kaydettiği ender vak’alardan olsa gerektir.

Bununla beraber biz, ikinci Yunun taarruzunda, yani Yunanlılar’ın tekrar Aydın’ işgalleri sırasında milislerin dağılması ve nizamiye erlerinin kaçmasından hiç bir kuvveti kalmayan 57. Tümenin, küçük bir mukavemetten sonra Nazilli istikametine çekilmesi ve mümkün olan yerde bulunan etraftan toplanacak ve gerilerden gönderilecek gönüllülerin de iştirakıyla bir müdafaa hattı kurulması mümkün iken, askeri veya siyasi ne gibi mülahazalara dayanırsa dayansın evvelki kararında ısrar ederek geldiği yere, yani Menderes’in cenubuna ve Çine’ye çekilmesini tarafsız bir tarihin muhazesi karşısında mazur göstermek pek mümkün olamayacaktır kanaatindeyiz. 57. Tümen kumandanı birtakım rekabetlerle İtalyanlar’la Yunanlılar’ın arasını açmak istiyordu.

Topçumuzun açtığı yan ateşin tesiriyle bozularak dağınık bir halde geriye kaçışan düşmanın arkasından kovalamak zevkine erişemeyen zeybekler, Aydın'dan takviye alan Yunanlılar'ın yeniden yaptıkları ikinci taarruz karşısında kendilerini yana atarak Çeştepe ve Tepecik köyleri istikametine çekilmişler, bu kesimde ise arazinin kısmen ağaçlıklı olmasından hem düşmanın takibinden kurtulmuşlar, hem de telefata vermeden tehlikeyi savmışlardı.

Bu suretle ricata mecbur kalan Yörük Ali müfrezesi, 8-10 kilometre kadar şarkta Gölhisar Köyü önünde bulunan gemi ile Menderes'i geçerek gece yarısına doğru köprü başına gittikleri zaman Miralay Şefik Bey'in anlattığı gibi orada ne bizden ne de Yunanlılar'dan kimseyi bulamayınca tekrar eski mevzilerini işgal ederek sabahın olmasını bekliyorlar.

Temmuzun beşidir. Sabah oluyor Ortalık iyice ışıyor. Suları bulanık Menderes Nehri, yine eski sakin hali ile akmaktadır. Düşmanla aralarındaki mesafe en çok 7-800 metreden ibarettir.

Miralay Şefik Bey'e gönderilen haber üzerine Çine'den yardımcı kuvvetlerin geleceği ümidiyle Yörük Ali Efe ve arkadaşları akşama kadar mevkiilerini terketmiyorlar. Fakat akşam olduğu, sular karardığı halde ne karşılarındaki düşmanda bir hareket belirtisi vardır, ne de beklenen kuvvetlerden gelen olmuştur.

Gözü körme karanlık bir yaz gecesi, köprünün karşısında ve Menderes'in öte yanında akşama kadar tahkimat yapmakla meşgul görünen Yunanlılar, acaba ne halledirler? Çekilip gittiler mi? Yoksa hala oldukları yerdemi duruyorlar? Bu sıkıntılı düşüncelerle saatler ilerliyor, uykusuzluktan, yorgunluktan ve kararsızlıktan göz kapaklarına sanki birer değirmen taşı asılmış gibidir. Nihayet herkes olduğu yerde kendinden geçmiştir. Hepsi bir avuç insan.

4 Temmuz gecesi ve onu takip eden 5 Temmuz günü Yunanlılar'ın taarruzlarını tekrarlamamaları ve 5 - 600 metre yakınına sokuldukları halde Menderes Köprüsü'nü geçmek teşebbüsünde bulunmamaları sebebine gelince:

İzmir'den Yunan kuva-i işgaliye umum kumandanı General Nider 30 Haziran 1919 tarihli emrinde "Aydın'ı tekrar işgal edecek kuvvetlerin Söke hariç olmak üzere cenuben Çerkes Köyü'ne ve şarkta Köşk'e kadar ilerleyeceklerini, lazım görülürse kumandanlığı haberdar etmek şartıyla icabeden tedbirleri alabileceğini" 1. Tümen Kumandanı Albay Zafıryo'ya bildirdiğini biliyoruz.

Şimdi Albay Zafıryo'ya yeni bir siyasi problemin çözülmesi düşüyor.

Kuva-i Milliye, yani çeteler ve onları destekleyen 57. tümen kıtası, geçen defa olduğu gibi bu defa da Menderes'in karşı tarafına, yani İtalyan işgal mıntikasına geçerek oradan kendileriyle taarruz ve müdafa harbi yapıyorlardı.

Yunanlılar bu asi kuvvetleri imha etmek için Menderes'i geçecek olursa, İtalyan nüfuz mıntikasına tecavüz etmiş nazar ile bakılarak binetice İtalyanlar'la Yunanlılar arasında ihtikat yapması muhtemel görülebilecek bir çıbanbaşının belirmesine sebebiyet verilecektir.

Baskın o kadar sessiz ve ani oluyor ki, bizimkiler büyük bir şaşkınlık içinde kalmalarına rağmen derhal kendilerini toplayarak düşmanın üzerine atılmaktan geri durmuyorlar.

Dostla düşmanı ayırt edemeyecek kadar karanlık bir gecedir. Kimin kime vurduğu, kimin düşüp kimin kalktığını ayırt etmek mümkün değildir.

Hayli uzun süren bu kucak kucağa boğuşmadan sonra Yörük Ali müfrezesi Yunan muhasara çemberi içinden sıyrılıp uzaklaşmaya ve müdafaa harbi yaparak düşmana mühim telafat verdirmeye muvaffak oluyorlar.

Yörük Ali Efe'nin kıymetli arkadaşlarından Teğmen Necmi, arasına karıştığı düşman saflarından derhal kendini kurtaramıyor. Fakat, ortalık çok karanlık olduğu ve kıyafeti de aşağı yukarı yerli rumların kıyafetine benzediği için Yunanlılar onun bir Türk subayı olduğunu fark edemiyorlar. O nlar ne yaparsa Necmi'de yapıyor. Bağıra çağıra zıplaya zıplaya yürüyorlar. Nihayet tan yeri neredeyse ağaracak . Ortalık ışımadan buradan gitmezlerse ölümlerden ölüm begeneceklerdir. Bunu bilen Necmi, bir uçurumun kenarına varınca kendini kaldırıp aşağı atıyor. Yuvarlana yuvarlana dibi boyluyor. O zaman Yunanlılar aralarında bir yabancının bulunduğunu anlıyorlar. Arkasından kurşun yağmuru yağıyorlar. Hiç isabet etmiyor. Necmi yakayı kurtarıp Yörük Ali ve arkadaşlarına katılıyor. Dağ yolu ile Çine'nin "Dorumlar" köyüne geldikleri zaman orada bir miktar gönüllü ile köprü başına gitmekte olan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'le karşılaşıyorlar. Hacı Şükrü Bey kendisiyle beraber kalmalarını teklif ediyorsa da yorgunluktan, açlıktan ve uykusuzluktan bitap bir halde bulunan efeler Çine'ye gideceklerini söyleyerek ayrılıyorlar. Bunun üzerine Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Miralay Şefik Bey'e şu raporu gönderiyor:

Dorumlar Köyü Cenubu

6/ 7/ 335(1919)

FIRKA KUMANDANLIĞI'NA

- 1- Dün gece düşman, Gölhisar kayığı ile Menderes'i geçip Yörük Ali Efe müfrezesini bulunduğu yerde sarmıştır.
- 2- Dün öğleden sonra arabalarla gönderilen dört makinalı tüfekten alay 176'ya mensup iki makinalı tüfek Emrez Köyü'nün üzerindeki sırtlara gitmiştir.
- 3- Toplarla Derviş kahvesinin ilerisinde Kuva-i Milliye görülmüş.

4- Piyade taburlarının mevcudu heosi atlı olmak üzere 15 kişi kadar bulunduğu ve bunlarda hademe, seyis ve saire olup kabiliyeti harbiyeleri olmadığı 175. Alay kumandan vekilinin vermiş olduğu rapordan anlaşılmıştır.

5- Rivayetler doğru ise Aydın şehri tamamen yanmıştır.

6- Yörük Ali Efe efradı dağıldığından dolayı çekilmiştir. Kendisine kalması teklif edilmişse de kalmayarak gitmiştir.

7- Süvari takımı boğaz içerisinde keşfiyat yapmaktadır.

Binbaşı
Hacı Şükrü

175. alay kumandan vekili Yüzbaşı Halil Bey'de 6.7.335 tarihli raporda şöyle demekte idi.

1- Düşmanın şoseyi terk ile dağ yolunu takiben ilerlemesi, her iki taburun elde mevcut (tabur kumandanı dahil olduğu halde) geceli gündüzlü istirahatten mahrum olduğu halde dört neferle mitralyöz bölüğünden bir tüfekte beş nefer mevcuttur. Mezkur kuvvetlerin derviş kahvesi civarında ve daha gerideki kahvelerde barındırılması imkan haricinde olduğundan arzedilen zabıt ve efratla Halaçlar kahvesine çekinilmiştir.

2- Kuva-i Milliye'nin bir tek mevcudu yoktur.

Aydın'ın Yunanlılar tarafından ilk işgali sıralarındaki durumdan daha kötü bir duruma düşmüş olan 57. Tümenin kahraman ve fedakar subayları gayri müsait şartlar altında ve bizzat erlerin vazifelerini görerek, büyük mahrumiyetler içinde üç günden beri geceli gündüzlü çetin muharebeler vermişlerdi Hatta bu bir avuç yiğit, koca bir düşman tümenini inhizama bile uğratmıştı. Eğer, fırsat ve imkan bulurlarsa hepsi de vazifelerinin başında son damla kanlarını akıtıncaya ve son nefeslerini verinceye kadar gayretle döğüşeceklerdir.

YUNANLILAR'IN ÇİNE İSTİKAMETİNE İLERLEMELERİ VE İTALYANLAR'IN MÜDAHALESİ

Yunanlılar'ın Çine istikametinde ilerlemekte olduklarını öğrenen İtalyanlar, kendi işgal mıntikalarına karşı yapılan bu gayri dostane tecavüzi hareketi hazmetmek ve müsamaha ile karşılamak niyetinde olmadıklarını derhal harekete geçmekle gösterdiler.

Bu biraz da Türkler'e karşı gösterilen ihanet gibi idi. Çine'deki İtalyan kuvvetleri nezdinde siyasi mümessil olarak bulunan Yüzbaşı Doktor Nakrato refakatinde bir İtalyan yarbayı olduğu halde 8 Temmuz sabahı saat 9,30'da Kondiliş müfrezesine müracaat ederek tümen kumandanını görmek istediklerini bildirmişler ve istihsal eyledikleri müsaade üzerine yollarına devamla Aydın'a giderek birinci Tümen Kumandanı Miralay Zafıryo ile görüşmüşlerdir. İtalyan yarbayı ile siyasi mümessil Doktor Nakrato, "Yunan kuvvetlerinin, Türk çetelerini takip bahanesiyle Menderes'in batısına geçerek Çine istikametinde ilerlemelerinin, İtalya devletinin hukuk ve menafiiline karşı fiili bir tecavüz mahiyetinde olduğundan gayri dostane bir hareket olan bu müessif hadiseyi, aldığı emre tevfikana hükümeti namına protesto ettiğini bildirmiş ve bu kuvvetlerin dokuz temmuza kadar Menderes'in batısına alınmalarını" istemiştir.

Diğer taraftan Çine'den 200 kişiden ibaret bulunan bisikletli İtalyan müfrezesi Çine'nin 10 kilometre batısında Dalama Çayı istikametine sevk edilerek Cumalı Köy önlerinde Yunanlılar'a karşı bir perda hattı vücuda getirildiği gibi ayrıca 400 kişilik bir Berağliyeri taburu, bir cebel bataryası, iki makinalı tüfek bölüğü ve bir piyade bölüğünü de Milas'tan kamyonlarla naklederek mevcutlarını takviye ettiler.

İtalyan mümessillerinin talebi üzerine Yunan kumandanlığı ile İtalyan makamları arasında bir hayli muharebe ve tartışma ceryan ettikten sonra nihayet İzmir'deki Yunan fevkalade Komiseri Steryadis, "Menderes Köprüsü'nde bir subay kumandasında karakol bulundurmak ve bu kesimden Türkler'in tecavüzlerine mani olunmak şartıyla Menderes'in batısına geçen Yunan kuvvetlerinin geri alınmasını" Albay Zafıryo'ya emretmesi, İtalyanlar da "Türk kuvvetlerini Menderes Köprüsü istikametrinden taarruz ettirmeyeceklerine dair" teminat vermeleri üzerine Temmuzun 10. Günü Yunanlılar Menderes'in batısına çekilmiş ve bu mesele de bu suretle İtalyanlar lehine halledildiğinden Çine Kasabası, bir de Yunan işgaline uğramak felaketinden kurtulmuşsa da bu hadiseler yeni bir muhaceretin başlamasına mani olamamıştı. Şöyleki:

Yunanlılar'ın Çine istikametinde ilerlemeleri ve kasabaya kadar akseden top sesleri, halkı yeni baştan heyecana düşürdü. Bu havali, İtalyan askeri işgali altında bulunduğu için, Yunanlılar'ın gelemeyecekleri ve Çine'ye kadar sokulamayacakları sanılıyordu. İtalyanlar da mütemadiyen bu propagandayı yapıyorlardı. Halbuki, alınan haberlerden ve top seslerinden düşmanın Dalama Çayı'na kadar geldiği anlaşıyordu.

Çine kasabası, Kuva-i Milliye'nin mehdi sayıldığından Yunanlılar dış biledikleri bu küçük kasabayı işgal edecek olurlarsa taş üstünde taş bırakmayacaklarına ve ahalisini tamamen katliam edeceklerine şüphe edilmiyordu.

Aydın'dan akın akın gelen mühacirin ve mülteci kabileleri ile ağzına kadar dolu bir su kabı manzarasını alan Çine'den Temmuzun 6. Günü akşama doğru Muğla ve Milas istikametlerinde yeni bir göç seli akmaya başladı.

İtalyanların, Yunanlılar'ın Çine'ye gelemeyecekleri, İtalyan kuva-i askeriyesinin yolu kesmiş olduğu, Milas'tan büyük takviye kuvvetlerinin gelmekte bulunduğu, halkın korku ve heyecana kapılmasına mani olmadığı, herkesin yerli yerinde kalması ve beyhude yere yerlerinden ve rahatlarından tedirgin olmamaları, hakkında mahalle aralarında tellallar bağlamak suretiyle yaptıkları dostane ve müşfikane tavsiyelere kimse kulak asmıyor. Gün kavuşurken Muğla ve Milas istikametine uzanan yollar, yine mahşeri bir kalabalığın, göç kafilelerinin istilasına altında kalmıştı. Birkaç gün sonra bunların çoğu geri dönmüşse de Muğla'ya Milas'a ve hatta Antalya'ya kadar uzananlardan oralarda kalanlar ve yerleşenler de az değildi.

Aydın'ın Doğusunda İlk Milli Cephenin Kuruluşu

İtalyanlar'la Yunanlılar arasında kararlaştırıldığı gibi Menreres Köprüsü'nün iki başında birer subay kumandasında İtalyan ve Yunan karakolları tesis edilmiş ve nöbetçiler konulmuş olduğundan Kuva-i Milliye'nin bu kesimden taarruza girişmelerine imkan kalmıyorsa da Aydın'ın tarafımızdan işgalini müteskip artık işimiz bitti, diyerek talan eşyasıyla köylerine savuşan bazı çete ve milislerle, kıtalarında kaçan nizamiye erleri yavaş yavaş Umurlu'da toplanmaya ve Yunan taarruzu üzerine Aydın'ın doğusuna çekilmiş ola 57. Sahra topçu alay kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in emrine girmeye başlıyorlar.

Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in 11 Temmuz 335 (1919), tarihli raporunda Umurlu'da o tarihe kadar 1000 kadar milis ile 90 kadar nizamiye erinin toplandığı ve bu meydanda Demirci Mehmet Efe'nin de Sökeli Ali Efe ile beraber Nazilli taraflarından topladığı 200 kişilik bir kuvvetle gelip Kuva-i Milliye'ye iltihak ettiği bildiriliyordu.

İsmail Hakkı Bey'den alınan bu sevindirici haber üzerine Çine istikametine çekilen 57. tümene mensup piyade ve süvariler, Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in refakatine verilerek Çine Dalama yolu ile cebel öbüs ve sahra topları da İtalyanlar'ın gizli muvafakatiyle ve Yunanlılar'a sezdirilmeden bir gece Menderes'in batısındaki yoldan geçirilip Umurlu'ya gönderiliyor.

Umurlu'da toplanmış olan kuvvetlerimizden nizamiye kıtaatı topçu alay Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in milisler , Kuva-i Milliye Kumandanı sıfatıyla Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in sahra ve obüs topları da Topçu Üstteğmeni Gelibolulu Kemal Bey'in kumandasına veriliyor . Ve bu suretle 57. Tümenin müzaharetiyle Aydın'ın doğusunda Yunanlılar'a karşı ilk milli cephenin temeli atılıyor .

UMURLU CEPHESİ :

Milislerin hareket noktası olan Çine ilçesi, bir düşman işgaline uğramış olsa idi düşman, orada da en azgın zulmünü gösterecek ve taş üstünde taş bırakmayacaktı . İtalyan ve Yunan'lıların Menderes Köprübaşı'nda karşılıklı karakol kurmalarından sonra Çine taraflarında bulunan Ulusal güçler Umurlu tarafında toplanmaya başladı . 57. Tümen Karargahı da Çine'den Nazilli'ye taşındı . Kısa günde, Umurlu'da bin kadar milis ile Demirci Mehmet, Söke'li Ali Efe'nin 200 kişilik kızanları toplanmıştı. (11.7.1919)

13 Temmuz 1919 günü Aydın'a doğru milislerin bir keşif yolu ile Yunan'lıların öncüleri arasında çatışma oldu . Bu çatışma kısa zamanda cephelere yayılarak bir savaşa dönüştü . Birkaç gün savaş sürdü . 16 Temmuz 1919 günü Ulusal güçler Aydın'ı düşmandan almak amacı ile toplanımızın desteğinde ilerlediler . Düşman topçuları akşama dek şiddetle karşı koydular. O gün ilerleyen düşman 17 Temmuz 1919 günü erkenden saldırıya geçti. Çetin bir savaş akşam karanlığına dek sürdü. Çok üstün düşman güçleri karşısında milisler savunma savaşları vererek gerilediler. 18 Temmuz 1919 günü Umurlu'ya gelen düşman, Musluca Çayı'na dek ilerledi. Çay boyunca bir cephe kurdu. Buna karşılık kuvvetlerimiz Köşk çevresinde toplandılar. Kuva-i Milliye Umum Kumandanı, Binbaşı Hacı Şükrü, 57. Tümen Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı, Yörük Ali Efe, Üsteğmen Zekai, Gelibolulu Teğmen Kemal, Nazilli Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Nuri (Arap Yüzbaşı), Üsteğmen Şerafettin ve İzzet Beyler aralarında işbölümü yaparak iki alay kurdular. Bunlardan biri "Ulusal Menderes Alayı" merkezi, Köşk Çiftlik Köyü, Komutanı Yüzbaşı Nuri (Arap Yüzbaşı) Bey'di. İkincisi "Ulusal Aydın Alayı", Yörük Ali Efe'nin kızanları ile akıncı milislerden oluşturulmuş bin kişilik bir kuvvet idi. Komutası Üsteğmen Zekai Bey'e verilmiş ve Karargahı Umurlu Çayyüzü Köyü'nde, bir taraftan da çevreden yeni güçler çağrılmaya ve halka zarar verenlerin de takibine başlandı.

Bu arada Söke – Bağarası, Çine – Karpuzlu bölgelerinde Seyyar Jandarma Komutanı Cudi Tayzman büyük hizmetler gördü. Böylece cephelerin gerisi tam bir emniyete bağlanıp, bu komutanlar alaylarını düşmancephesine göre düzene koydular . Aydın'da ilk ulusal cepheler kurulurken Atatürk ile doğrudan ilişkiler sıklaştırılmıştı.

Bu ilişkiler Büyük Nutuk'ta şöyle değerlendirilmektedir :

"Aydın cephesinde mübarek vatanı istila etmeye çalışan düşmanla Kuva-i Milliye çarpışmakta ve her karış toprağına sadık ve fedakar evlatlarının naaşlarını gömmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir selahiyet tarihin emrettiği vazifeden milletimizi menedemeyecektir ."

Atatürk daha Amasya'da iken Aydın Kuva-i Milliyesi'nin takviye edilmesini kararlaştırmış ve Donanma Cemiyeti'nden 400.000 lira yardım yapılmasını istemişti. Fakat İstanbul Hükümeti ve onların işbirlikçileri böyle düşünmüyorlardı. Saldırgan düşmana karşı gelinmemesi, subayların savaşa katılmamaları isteniyor, Kuva-i Milliye bilinci, bozgunculukla dağıtılmaya çalışılıyordu. Bu amaçla Umum Jandarma Kumandanı olarak bu bölgeye atanan A. Kemal Paşa adlı bir işbirlikçi 19.8.1919 günü Nazilli'de Demirci Mehmet Efe ve Binbaşı Hacı Şükrü Bey tarafından tutuklandı.

Türk birlikleri le saldırgan düşman kuvvetleri arasında meydana getirilen bu cephenin planlarını Karadeniz İtilaf Devletleri Başkanı Mareşal MİLEN hazırladı. Paris Sulh Heyeti'nin emirleri ile 4 Ağustos 1919 günü İzmir'e gelen Milen karargahını orada kurdu. 10. Ağustos'ta Yunan işgal orduları Başkumandanlığı'na, 16 Ağustos 1919'da İstanbul Osmanlı Hükümeti'ne hazırladığı planı ve görevlerini bildirdi. Birkaç gün sonra da İtalyan İşgal Kumandanlığı aracılığı ile Aydın cephesine tebligatta bulundu. Milen'in düşüncesine göre :Umurlu Musluca Çayı boyunca Menderes Irmağı'na kadar Türk – Yunan sınırı sayılıyordu. Milen hattını İngiliz, Fransız , İtalyan ve Yunanlılar'dan oluşan birleşik bir ordu koruyacak, birleşik orduya bir general kumanda edecek, kumandan da Milen'in emrinde olacaktır.

Yunan işgal ordusunun Başkumandanı, Milen planını benimseyerek bütün birliklerine duyurdu. Yeni cephe boyunca kuvvetlerinin yığılmasına emir verdi.

Aynı günlerde Kuva-i Milliye, Nazilli Heyeti Milliyesi icra organı haline gelmişti. Bu organ, Demirci Mehmet Efe'yi Kuva-i Milliye Ordu Kumandanlığı'na getirdi. Merkez Karargahının da Köşk'ten Nazilli'ye taşınmasını sağladı.

Nazilli Heyet-i Milliyesi bir taraftanda Milen'in duyurusuna itirazda bulunarak 27. Ağustos 1919 günü aşağıdaki protesto telgrafını çekti :

“Biz, Yunanlılar'ın Aydın İli'ne tecavüzlerinden ve bilhassa icra eyledikleri mezalim ve hunharlıktan müteessir olarak Yunanlılar'ı buradan tamamen çıkarmaya ant ve misak ettik. Eğer İngiliz Kumandanlığı daha fazla kan dökülmesini mani olmak istiyorsa, Yunanlılar'ı Aydın ve havalisinden çıkarmalıdır. Yunanlılar'ın Aydın Vilayeti'nde kalması gibi aksi bir netice karşısında kalırsak Kuva-i Milliye'miz bittabi mes'uliyet yine Yunanlılar'a ait olmak üzere taarruza başlamak zorunda kalacaktır.”

Milen projesi, Türkler tarafından şiddetle tepki görmüştür. Müttefiklerin emperyalist politikası karşısında Türk ulusunun direneceğini tekrarlaması dünya kamuoyunda takdirle karşılanmakta idi.

Aydın havalisinin Yunan işgalinde gördüğü vahşet olaylarını yerinde incelemek, direnme eylemini yatıştırmak için Paris Sulh Konferansı'nca bir

İnceleme komisyonu kuruldu. İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan generallerinden oluşan bu komisyona bir Türk, bir Yunan bilirkişi katıldı. 9 Eylül 1919'da Aydın'a gelen heyet Aydın, Çine, Nazilli merkezlerinde çeşitli kişileri, bu arada 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'i dinleyerek birkaç gün içinde İstanbul'a döndü. 24 Ağustos 1919 tarihinden 2 Ekim 1919 tarihine kadar 46 oturum yapan ve 175 şahit dinleyen komisyon yayınladığı raporda, öz olarak; Yunan vahşetini haklı çıkarmaya çalışmıştır. Bütün bunlardan güç alan düşman, 18, 19, 20 Şubat'tan 20 Mayıs 1920 tarihine dek Musluca cephesine asker, cephane, nakil aracı yığı. Köşk Çiftlik Köyü'nden, Umurlu, Musluca, Terziler, Eğrikavak, Koçak, İlda, Gökkiriş, Karaköy (Kestanelik) ve Ödemiş Üçyol'a dek uzanan bu cephede düşmanın çok yönlü bir saldırıya geçeceği belli oluyordu.

REFET PAŞA'NIN AYDIN'A GELİŞİ

Kuva-i Milliye'nin Köşk cephesi çalışmaları sürerken, Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasında sürtüşme çıkmış, düzenli ordu subayları bu sürtüşmede Yörük Ali'nin tarafını tutmuşlardı. Bu sorun bir süre sonra çözüm yoluna girdi. Ancak bu kez de Demirci Mehmet Efe ile Kuva-i Milliye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey arasında bir anlaşmazlık başgösterdi. Demirci Mehmet Efe, Aydın yöresi Kuva-i Milliye Kumandanlığı'nın kendisine verilmemesine içerlemişti. Bu durum, cephe yönetiminde huzursuzluklara yol açıyordu. Nazilli Heyet-i Milliyesi içindeki bazı kişilerin de bu ayrılığı körüklemesi ve Demirci Mehmet Efe'yi duruma el koymaya kışkırtması sonucunda anlaşmazlık iyice büyüdü. Bu arada Demirci Mehmet Efe, Nazilli'den gelenlerin de kışkırtmasıyla kendisini Umum Aydın Havalisi Kuva-i Milliye Kumandanı ilan etti. Daha sonrada Köşk'teki karargahtan ayrılıp Nazilli'de üslendi. Bazı kişiler, "İttihakçılık"la suçlanıp cepheden uzaklaşmak zorunda bırakıldılar. Bunlardan başlıcaları Celal Bayar ve Şükrü Saraçoğlu beylerdi. Bir süre sonrada Binbaşı Hacı Şükrü Bey Kuva-i Milliye Kumandanlığı'ndan uzaklaştırıldı. Demirci Mehmet Efe, cephe yönetimini bütünüyle ele aldı.

Aydın'da bunlar olurken, Sivas Kongresi, Refet Bey'i 1919 Ekim başında Aydın Kuva-i Milliye Kumandanlığı'na atadı. Refet Bey aynı yılın kasım ayında Denizli'de karşılandı ve Nazilli'ye getirildi. Ancak Refet Bey'in Aydın yöresinde bulunduğu sürece, Kuva-i Milliye'yi kumandası altına aldığı söylenemez. Refet Bey, Demirci Efe'nin bölgedeki gücünü kısa zamanda kavrayarak, daha esnek bir tutum takınmaya ve "Kuva-i Milliye Kumandanlığı"sıfatını dayatmadan Demirci Efe'ye yol göstermeye, aksaklıkları bu yolla düzeltmeye çalıştı. Konya'da ayaklanmalar olduğundan yöreden ayrıldı.

Bundan sonra Anadolu'daki Milli Kurtuluş Harekatı'nın sistemli ve bilinçli olarak geliştiği, bu gelişme etkisinin Aydın ve Ege'yi de içine aldığı ve Kurtuluş Savaşı tarihinin şanlı safhaları başlar.

22 Haziran 1920 sabahı Yunanlılar şiddetli bir makineli tüfek ve piyade ateşi ile cephemize saldırdılar. İzmir (Balıkesir Soma) cephesine 2 tümenle, Aydın cephesine de 2 tümenle saldırdılar.

Milli kuvvetlerimizin elindeki silah ve harp gereçlerinin azlığı, karışık oluşu ve gene doğru dürüst elimizde bir takımın bulunmayışı da dikkati çeken noktalardandır. Bu saldırı sonunda düşman Nazilli'yi ele geçirdi.(1 Temmuz 1920)

Nazilli'yi ele geçiren düşman, Sarayköy'e kadar ilerleyerek Menderes'in kuzey sahillerinde durmuştur. Denizli'den gelen milis kuvvetlerinin taarruzu ile bozulan düşman çekildiği Aydın'da tutunmaya çalışmış, fakat başaramayınca Aydın'ı yakarak çekilmiş, düşmanın çekildiğini gören Milli Kuvvetler Aydın'ı yangından kurtarmaya çalışırken düşmanı izlemekten vazgeçmişler, bundan faydalanan düşman Aydın'ı tekrar taarruzla ele geçirmiştir.

Bu işgal üzerine milis kuvvetleri düşmana iki koldan saldırarak bir daha geri dönmek üzere Aydın'dan uzaklaştırmışlardır.

22-23 Kasım zeybeklere ihtiyaç kalmadığının ve milli kurtuluşun bundan böyle milli ordu tarafından yapılacağı, Miralay Refet Paşa tarafından Miralay Şefik Bey'e ve Demirci Mehmet Efe'ye telgrafla bildirilmiştir. Bunun üzerine Demirci Mehmet Efe efradını dağıttı ve İçdecik köyündeki evine çekildi.

Bundan sonra Milli Hükümet ve ordunun milli mücadeleyi ele alarak yürüttüğü ve devrim tarihimizi bir kere daha şerefle donattığı günler gelmiş, düşman 7 Eylül 1922'de Aydın'dan atılmış Ege Denizi düşmanın boğulduğu mezar olmuştur.

AYDIN'DA ZEYBEKLER

Aydın ve dolaylarında yaşayıp, Zeybek adı verilen Türkler, Aydın tarihinde sürekli olarak, önemli bir rol oynamışlardır. Zeybek sözcüğünün kökeninin oldukça eskilere dayandığı sanılmaktadır. Faruk Timurtaş'a göre, Zeybeklik, Türkmenler'in Batı Anadolu'ya gelmeleri ile ortaya çıkmıştır; bu nedenle de kökleri Türkmenler'e değin uzanmaktadır. Anadolu'yu oldukça iyi tanıyan C. Texier'egöre ise Zeybekler; "Bu yörelerde daha önce yaşayan asıl yerli kavimlerin kalıntılarıdır".

Faruk Timurtaş'ın düşüncelerine katılmak gerekirse, Zeybek sözcüğünün kökenini XIII. yy'a değin uzatabilmek mümkündür. Bu dönemlerde Bizans metinlerinde görülen "Salpace" sözcüğü, "Sahilbeyi" olarak kabul edilmiştir.

Oysa, Bizanslı bir tarihçi bu sözcüğün anlamını kuvvetli insan olarak bildirmektedir. Bu nedenle de Salpace sözcüğü, Anadolu'ya geçmiş ve zamanla değişime uğrayarak "Zeybek" sözcüğüne dönüşmüş olabilir.

Zeybek sözcüğünün kökeni konusundaki bir diğer görüş de, bu sözcüğün, Arapça çevik insanlara verilen bir ad olan "Zıbaki" den geldiğidir. Şemdetin Sami "Kamus- ı Türki" sinde, zeybekliği, hafif silahlı ve güvenliği korumakla görevli, eski bir sınıf asker olarak tanımlamaktadır.

Gerçekten de zeybekler, Anadolu'da esas olarak kolluk görevi görmüşlerdir. Bunlar, yolları koruyorlar ve her iki fersahta bir bulunan kahvahanelerde bekçilik yapıyorlardı. Bu hizmetlerin karşılığında ise, yollardan geçen yolculardan aldıkları az miktardaki paralarla geçimlerini sağlıyorlardı. Bununla birlikte zeybekler, yoculardan kesinlikle zorla para almıyorlardı.

Zeybekler, tutuculuktan uzak kişiler olduklarından, adları "gavur" a çıkmıştı. Zeybekler, aynı zamanda derbendcilik yaparak ve ayanların maiyetlerinde bulunarak da geçimlerini sağlıyorlardı. Ancak zeybekler XIX. yy başlarından sonra bir takım sıkıntılar içinde kaldılar. Bu dönemde ayanlığa karşı girişilen hareketler sonucu yeni gelen yöneticilerle zeybekler arasındaki ilişkiler, eskisi gibi süremedi. Batı Anadolu'da ayanların zeybeklere karşı olan olumlu davranışları, II.Mahmud'un bu yöreye gönderdiği yeni valilerle değişmiş ve sertleşmişti. Bu davranışlarıyla Aydın halkının eğilimleri hakkında fazla bilgileri olmadığını gösteren yeni yöneticiler, oldukça tehlikeli bir ortamın doğmasına neden olmuşlardır. Akçalı İsyanı böyle bir ortamda patlak vermişti.

Zeybekler arasında bir başka önemli ayaklanma, Aydın Valisi Çengeloğlu Tahir Paşa'nın, II.Mahmad'un reformları doğrultusunda zeybeklerden, geleneksel giysilerini değiştirmelerini istemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanma sırasında Zeybekler önemli kayıplara uğramışlar, fakat sonunda yenilerek, yeni giysileri kabullenmek zorunda kalmışlardır.

Zeybekler arasındaki ikinci bir kitlesel başkaldırım, 1854'te başlayan Sinanoğlu ayaklanmasıdır. Aydın Kaymakamı Kani Paşa'nın askerlerini yenerek, üç dağa egemen olan, baba-oğul Sinanoğulları, daha sonra Arnavutluk'tan getirilen kuvvetlerin de yardımıyla, Hekim İsmail Paşa'ca yenildiler. Sinanoğulları idam edildiler. Bu, zeybeklerin son kitlesel direnişleridir. Bundan sonra bir ayaklanma görülmemiştir.

Zeybekler, XIX. yy'ın son çeyreğine değin geleneklerini korumuşlardır. 1862'de ki Karadağ Harekatı'nda da önemli görevler görmüşlerdir. 1877'de zeybekler Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmışlardır. Hatta bu savaşta dağlardaki kaçak zeybekler de yer almışlardır.

Zeybeklik, daha sonra bir tür eşkiyalığa dönüşmüştür.

KAYNAKÇALAR

- 1- KİRTEPE SEDAT
AYDIN İL YILLIĞI
İZMİR
TİCARET MATBAACILIK T.A.Ş. 1967
- 2-GÜRPINAR SAİT
CUMHURİYET'İN 50. YILINDA AYDIN
1973 YILLIĞI
- 3-GÖKBEL ASAF
MİLLİ MÜCADELEDE AYDIN
COŞKUN MATBAASI 1964
- 4-YURT ANSİKLOPEDİSİ 2
TÜRKİYE İL İL
DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI
ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.